

KANGASALA - Keskusta-alueen osayleiskaava

Selvitys rakennetusta ympäristöstä

Täydentää 2005 valmistunutta selvitystä

16.11.2009 FM Teija Ahola
Selvitystyö Ahola

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO.....	3
2	KAAVOITUSTILANNE JA SUOJELUKOhteET	3
2.1	Asemakaava.....	3
2.2	Yleiskaava.....	4
2.3	Maakuntakaava.....	4
3	AIKAISEMMAT SELVITYKSET	4
3.1	Valtakunnalliset selvitykset	4
3.2	Maakunnalliset selvitykset.....	5
3.3	Paikalliset.....	5
4	TYÖN TAVOITE, AINEISTOT JA MENETELMÄT.....	6
4.1	Arviointi.....	7
4.2	Arvottaminen ja toimenpidesuositukset.....	8
5	KOhteET	9
5.1	KESKUSTA	9
	Osa-alue 1: Kirkonmaa, Tapulinmäki ja Läntinen hautausmaa	13
	Osa-alue 2: Kirkkoharjun etelärinne, Kangasalantien ympäristö.....	18
	Osa-alue 3: Ukkijärven ranta-alueet.....	26
	Osa-alue 4: Liikekeskusta	30
	Yksittäiskohteet	33
5.2	VESANIEMI – HUHMARI	36
	Osa-alue 5: Keskustan palvelutoimintojen alue ja lähivirkistysalue.....	38
5.3	PIKKOLA	40
	Osa-alue 6: Katajatie pientalot	41
	Osa-alue 7: Lamellitalot.....	43
	Osa-alue 8: Kiuruntie-Katajatie pientaloalue	44
	Osa-alue 9: Pikkolan palvelutoimintojen alue.....	47
	Yksittäiskohteet	49
6	LÄhteET	50

Valokuvat: Teija Ahola, 2009

Kansikuvat: Kivikirkko, Sentraalinkuja ja Myllystenpohjantie

1 JOHDANTO

Rakennetun ympäristön selvitys täydentää aikaisempaa vuonna 2005 suunnittelualueelta tehtyä rakennusinventointiraporttia.

Selvityksen laati kesällä 2009 FM Teija Ahola Selvitystyö Aholasta. Tilaajana oli Kangasalan kunta, Tekninen keskus.

Selvityksessä määritellään osayleiskaavan suunnittelun alueen (jatkossa selvitysalue) rakennetun ympäristön kulttuurihistorialliset ominaispiirteet aikaisemmin tehdyn rakennusinventoinnin sekä 2009 tehdyn täydennysinventoinnin pohjalta. Selvityksessä rajataan alueet ja kohteet, joissa tarvitaan maankäytön ja rakentamisen ohjausta rakennetun kulttuuriympäristön ominaispiirteiden säilyttämiseksi.

Maankäyttö- ja rakennuslain 39 §:ssä esitetään yleiskaavan sisältövaatimukset, jotka edellyttävät rakennetun ympäristön vaalimista. Yleiskaavan yhtenä tehtävänä on luoda edellytykset olemassa olevan rakennetun ympäristön kehittämiselle, säilyttämiselle ja käytölle. Rakennetun ympäristön selvitys tarjoaa yhden lähtökohdan elinympäristön laatutavoitteiden määrittelyyn.

Kaavan hyväksymisen jälkeen selvitys ja inventoinnit palvelevat myös kunnan rakennusvalvontaa rakentamisen viranomaistehtävissä.

2 KAAVOITUSTILANNE JA SUOJELUKOhteet

2.1 Asemakaava

Selvitysalueella on useita voimassa olevia asemakaavoja.

Suojeltuja rakennuksia (sr) ovat:

- 1 Kirjakauppa
- 2 Kirkko
- 3 Kirkkoharjun koulurakennukset (kaavaehdotus)
- 4 Marjala
- 5 Posti
- 6 Seurahuone
- 7 Syrjälä
- 8 Urkutehdas
- 9 Vanha-Petäjikkö ja Voutila
- 10 Vanha-Tarpila
- (11 Lepokoti, jää rajauksen ulkopuolelle)

Ympäristöltään säilytettäviä alueita (/s) ovat:

- 12 AO/s Kiuruntie-Katajatie –lenkkikadun omakotialue
- 13 AP/s Kortteli 105 (Vanha-Petäjikkö ja Voutila)
- 14 AL-8/s Kortteli 106 eli Sentraalikujaan rajautuva kortteli (mm. säästöpankki)
- 15 EH/s-1 Vanha hautausmaa

(numerointia käytetty liitekartassa 1 a)

2.2 Yleiskaava

Keskustan osayleiskaava 1992: oikeusvaikutukseton ydinkeskustan osayleiskaava

Osayleiskaavan tavoitteina olivat liikerakentamismahdollisuuksien, asumisen, pysäköinnin ja jalankulkumahdollisuuksien yhteensovittaminen sekä keskustan ulkoisen ilmeen parantaminen. Ydinkeskustan maankäytön laajempaa tarkastelua pidettiin tarpeellisena, koska voimassa olleet rakennuskaavat olivat pääosin 1970-luvun alusta eivätkä vastanneet enää ajan vaatimuksia.

2.3 Maakuntakaava

Pirkanmaan 1. maakuntakaava on hyväksytty maakuntavaltuustossa 9.3.2005 ja valtioneuvosto on sen vahvistanut 29.3.2007.

Maakuntakaavan kulttuuriympäristö ja -maisemakohteista seuraavat sijaitsevat kokonaan tai osittain selvitysalueelta (kaavamerkintä /viittaus RKY-luetteloon):

026 Tursolan-Sorolan kulttuurimaisema (akv) /myös RKY 1993/ ja RKY 2000-esitys
037 Lepokoti ja Ukkijärven miljö (akm) / myös osittain RKY 1993
031 Kuohunharju-Huutijärvi kulttuurimaisema (akm)
041 Kangasalan kirkko ja hautausmaa (akv) / myös RKY 1993/ ja RKY 2000-esitys
042 Kirkkoharjun näkötorni (akv) / myös RKY 2000-esitys

ja maisema-alueina (suluissa luokka):

007 Liuksialan-Tiihalan kulttuurimaisema (MAm)

Maakuntakaavassa käytetyt luokat:

akv = *valtakunnallisesti arvokas kulttuuriympäristö/-kohde*

akm = *maakunnallisesti arvokas kulttuuriympäristö/-kohde*

MAm = *maakunnallisesti arvokas maisema-alue*

(numerointia käytetty liitekartassa 1 b)

Kangasalan kirkkoympäristöä koskevat myös valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden erityismääräykset, koska kohde on mukana Rakennettu kulttuuriympäristö 1993 luettelossa (ks. luku 3.1).

3 AIKAISEMMAT SELVITYKSET

3.1 Valtakunnalliset selvitykset

Museoviraston ja ympäristöministeriön julkaisu Rakennettu kulttuuriympäristö (RKY 1993) sisälsi luettelon Suomen valtakunnallisesti merkittävistä rakennetuista ympäristöistä (Ks. liitekartta 1 b).

Tampereen seutukaava-alueelta valituista kohteista seuraavat ovat selvitysalueella:

18 Kangasalan kirkko ympäristöineen (aluekohde)
19 Tursolan-Sorolan kulttuurimaisema (aluekohde)

Valtioneuvoston valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista annetun periaatepäätöksen (26.11.2001/1.1.2002) mukaan RKY 1993 luettelossa esitetyillä alueilla ja kohteissa on alueidenkäytön sovellettava niiden historialliseen kehitykseen.

Kohdeluettelon päivitys on ollut työn alla 2000-luvulla, mutta ei vielä ole ollut valtioneuvoston käsittelyssä.

Kangasalan kunnassa on ollut lausunnolla Museoviraston uusin esitys (RKY 2000) valtakunnallisesti merkittävistä rakennetuista kulttuuriympäristöistä. Sen mukaan aikaisemmista osittain selvitysalueella sijaitsevista kohteista valtakunnallisesti merkittävänä säilyy Tursolan-Sorolan kulttuurimaisema ja Kangasalan kirkko, mutta uudessa esityksessä kirkko liittyy erillisistä alueista muodostuvaan teemakokonaisuuteen: Kangasalan kirkko, kartanot ja suurtilat. Kirkonmäen aluerajaus on tässä vaiheessa päivitysprosessia pienentynyt ja käsittää vain kirkkopihan ja vanhan hautausmaan rakennuksineen. Uutena yksittäisenä kohteena on Kirkkoharjun näkötorni.

3.2 Maakunnalliset selvitykset

Kangasalan rakennuksia on inventoitu seutukaavaa varten 1981. Inventoinnin teki Lauri Putkonen. Työn tulokset koottiin julkaisuksi: *Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet. Tampereen seutukaavaliitto. Julkaisu B 107 1981.* Päivitetty luettelo julkaistiin 1990 (Julkaisu B 174).

Pirkanmaan maakunnallisesti merkittäviä maisema-alueita ja kulttuuriympäristöjä on selvitetty 2000-luvulla Pirkanmaan maakuntakaavaa varten. Työn tulokset on julkaistu Pirkanmaan liiton julkaisusarjassa: *Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt. Julkaisu B 97 2006.*

Selvitysalueelta inventoidut kulttuuriympäristökohteet ja maisema-alueet on merkitty maakuntakaavaan ja luetteloitu luvussa 2.3 (Ks. liitekartta 1 b). Ilman maakuntakaavamerkintää ovat rakennuskohteina luetteloidut Kangasalan museo, Pirtti, Urkutehdas ja urkutehtailijan asuintalot sekä Kangasalan kirjakauppa ja Kunnantalo.

3.3 Paikalliset

Kangasalla on tehty ensimmäinen koko kunnan kattava rakennusinventointi 1978. Joitain yksittäisiä kohteita on inventoitu taajaman osayleiskaavan yhteydessä, syksyllä 2000.

Tämä selvitystyö täydensi keskustan osayleiskaavan lähtöaineistoksi vuonna 2005 valmistunutta Pauliina Tiusasen laatimaa rakennuskannan selvitystä ja inventointia.¹

Vuoden 2005 rakennusinventointi sisälsi seuraavat 28 kohdetta (inventointinumero/kohteen nimi):

1. Aappola (vanha posti)
2. Apiala
3. Juhantola (Kopinkulma)
4. Kirkko-Aakkulan tontti (Pälli)
5. Kirkko-Aakkulan tontti (Summanen)
6. Kirkonkylän kansakoulu 1 ja 2
7. Kirkonmaa
8. Koulutalo
9. Kuusela
10. Lehtola
11. Leppäranta
12. Marjala

13. Peippola
14. Pirtti
15. Ponsi
16. Putero
17. Päivärinne
18. Ranta-Aho
19. Ranta-Ukkila
20. Rauhamäki
21. Seurahuone
22. Sorolantorni
23. Syrjälä
24. Tasala
25. Tontti nro 38
26. Ukinsola
27. Vanha-Petäjikkö (ja Voutila)
28. Vanha-Tarpila ja Tarpila

Tiusasen inventointiraportti sisälsi myös maisema-analyysikartan, johon oli merkitty:

- a) Maisemallisesti merkittävät kokonaisuudet, joissa uudisrakentamisessa tulee ottaa huomioon alueen kulttuurihistorialliset arvot.
- b) Maisemallisesti erittäin merkittävät kokonaisuudet, jotka tulisi säilyttää.
- c) Merkittävät näkymät

Vuonna 2009 keskusta-alueen rakennusinventointia täydennettiin 15 kohteella:

- 29 Kangasalan Lepokoti
- 30 Kangasalantie 1123 (ent. säästöpankkitalo)
- 31 Keskuskentän katsomo
- 32 Tapulintie 10 ja 14
- 33 Urkutehdas
- 34 Vanha-Pikkola eli Omppula
- 51 Valtion virastotalo
- 52 Harjusola ja Taloherttua
- 53 KOP (Nordea) ja Osuuspankki
- 54 Ukintie 9
- 55 Ukintie 11
- 56 Ainontien pistetalot
- 57 Tarpilankuja 6
- 58 Katajatie 63-65
- 59 Yrttitarha

(numerointia käytetty liitekartalla 1 c)

Arkeologinen inventointi valmistui 2009, tekijänä arkeologi Timo Jussila Mikroliitti Oy:stä. Inventointi kattoi myös vanhat kylätontit, joista Tarpila jää kaava-alueelle, samoin kuin Pikkolan ja Rekiälän yksinäistalojen paikat.

Museoviraston muinaisjäännösrekisterissä oli 1.8.2009 merkintä Kirkko-Aakkulan kahdesta vierekkäisestä kivikautisesta (nro 211010027) asuinpaikkalöydöstä Läntisen hautausmaan lounaispuolella.

4 TYÖN TAVOITE, AINEISTOT JA MENETELMÄT

Selvitystyön tarkoituksena on tarkastella aluetasolla keskustan rakennettua ympäristöä ja rajata aluekokonaisuudet, rakennusryhmät ja mahdolliset yksittäiset

rakennuskohteet, joissa tarvitaan maankäytön ja rakentamisen ohjausta rakennetun kulttuuriympäristön ominaispiirteiden säilyttämiseksi.

Rakennetun ympäristön kehitystä ja alueen maisemallisia tunnuspiirteitä on määritelty jo Pauliina Tiusasen vuonna 2005 laatimassa inventointiraportissa sekä Jenni Joensuu-Partasen ja Markku Lahtisen laatimassa kaavaraportissa osa 3: Keskusta-alueen osayleiskaavan 2030, lähtötiedot.

Tässä työssä on huomioitu aikaisempien selvitysten tulokset, päivitetty tietoja ja laajennettu tarkastelua uudempaan arkkitehtuuriin. Edellisten raporttien lähdeaineiston ja omien maastossa tehtyjen havaintojen pohjalta on ensin osaluueittain luonnehdittu keskusta-alueen kehitystä, nykytilaa ja ominaispiirteitä. Lopuksi on esitetty toimenpidesuosituksukset perusteluineen. Rakennetun ympäristön kehityksen kuvaamiseksi on tehty kartta selvitysalueen tilasta 1930-luvun lopulla ja merkitty siihen tuolta ajalta säilyneet rakennukset. (liite 3)

Tiedot rakennuksista perustuvat pääasiassa aikaisempiin inventointeihin, Kangasalan historioihin (I-III) sekä julkaisuun: Kangasalan kirkon seutu vuosisadan vaihteesta 1950-luvulle, julkaisijana Kangasala-Seura 1992. Tietoja tarkistettiin vanhoilta kartoilta. Aluetta dokumentoitiin kuvaamalla.

Inventoiduista neljästätoista rakennuskohteesta tehtiin aikaisempaan tapaan inventointikortti. Inventointiin valitut vanhemmat rakennukset olivat joko a) iältään tai tyyppiltään jo harvinaiseksi käyneitä, b) rakentamisajankohdan arkkitehtuuria tai rakennustapaa hyvin edustavia ja/tai c) käyttötarkoitukseltaan alueen elinkeino-, sosiaali- tai asutushistorian kannalta tärkeitä. Uudemman arkkitehtuurin kohteet valittiin niiden alkuperäisen käytön, arkkitehtuurin edustavuuden sekä rakennusten ympäristöllisen merkittävyyden pohjalta.

Selvitysraportti liitteineen sekä työn yhteydessä syntynyt digitaalikuva-, paikkatieto- ja inventointiaineisto luovutettiin Kangasalan kunnalle (kohdekartat MapInfo-formaatissa, inventointikortit Excel- ja pdf-lomakkeina ja digitaaliset valokuvat jpg-formaatissa).

4.1 Arviointi

Alue- ja rakennuskohteiden valinta edellytti arviointia, jota tehtiin seuraavin kriteerein.

Yhtenäinen / Edustava

- a) Ympäristössä on vahvasti esillä maankäytön historia ja elinkeinotoiminnan perustana olleet resurssit, kuten luonnonolosuhteet, vesivoima, kulkuväylät jne.
- b) Rakennettu ympäristö sisältää alueen kehityksen kannalta tärkeisiin vaiheisiin liittyviä elementtejä, kuten rakennuksia, rakennelmia ja muokattua ympäristöä.

Edustava / Alkuperäinen

Rakennukset / rakennelmat ovat säilyneet ulkoasultaan tavalla, joka ilmentää niiden alkuperäistä tai muuta historiallista käyttötarkoitusta ja rakennustapaa/arkkitehtuuria.

Monipuolinen / Kerroksellinen

- a) Ympäristössä on näkyvissä monipuolisesti paikan kulttuurihistoriallisesta ominaisluonteesta kertovia ympäristötekijöitä.
- b) Historiallinen kerroksellisuus on luontevaa ja perustuu jatkuvuuteen.

4.2 Arvottaminen ja toimenpidesuosituks

Kohteiksi rajattuja alueita (kartalla numeroidut osa-alueet) ei arvotettu erityisiin luokkiin vaan niiden erityisarvojen ja ominaisuutteen säilyttämiseksi esitetään toimenpidesuosituks perusteluineen.

Inventoidut rakennukset eli rakennuskohteet jäivät pääsääntöisesti osaksi jotain aluekokonaisuutta ja ne ovat merkittäviä etenkin taajamahistoriallisesti eli taajaman ajallisen monimuotoisuuden säilyttäjinä. Muutamissa tapauksissa historiallista/ympäristöllistä kontekstia ei (enää) ollut, jolloin inventointikohde esitellään yksittäiskohteena.

Inventoitujen rakennuskohteiden arvottamisessa käytettiin yhtenäisyyden vuoksi aikaisemman, 2005 valmistuneen, selvityksen mukaista kolmiportaista arvoluokitusta. Luokitus suosituksineen on Pirkanmaan maakuntamuseon ohjeen mukainen.

Inventointikohteiden luokitus korostaa kuitenkin yksittäisten rakennusten suojeluarvoja ja -tavoitteita. Selvityksen tarkoituksena oli ensisijaisesti taajaman tunnuspiirteiden tarkastelu ja arviointi aluetasolla. Tämän vuoksi luokitukseen liittyviä toimenpidesuosituksia on täydennetty tämän työn yhteydessä (*luokituskuvauksessa kursiivilla*). Yleiskaavassa yksittäisinä rakennuksina suojeltaviksi on esitetty pääasiassa luokkaan 1 luokiteltuja rakennuksia.

Osa-alueille annetuissa suosituksissa painotetaan ohjauskeinoja, joilla mahdollistetaan olemassa olevan rakennuskannan ja sen myötä ympäristöllisten ja/tai arkkitehtonisten tunnuspiirteiltään arvokkaiden rakennettujen kokonaisuuksien säilyminen.

Uudemman eli 1960-luvun ja sitä nuoremman rakennusperinnön kohdalla arvioitiin ensisijaisesti rakennusten ympäristöllistä vaikuttavuutta taajamassa sekä suhdetta vanhempaan suojeluarvoja omaavaan rakennuskantaan. Uudemman rakennuskannan kohdalla suojelun toteutustapa tulee ottaa tarkasteluun asemakaavoituksen yhteydessä.

Kolmiportainen luokitus:

1) Kohde on rakennushistoriallisesti erittäin merkittävä ja se säilyttänyt hyvin tai melko hyvin ominaispiirteensä. Kohteella on myös historiallista merkitystä, tai/ja kohde on ympäristössään erittäin merkittävä.

Kaavanmerkintöjen tulee turvata rakennusten säilyminen. Rakennuskohteita ei tule purkaa mistään syystä. Korjaukset tulee tehdä perinteisin materiaalein siten, ettei rakennusten tyyli muutu.

Kohteiden arvot edellyttävät suojeluvarauksen osoittamista yleiskaavassa.

2) Kohde on rakennushistoriallisesti merkittävä ja se on säilyttänyt hyvin tai melko hyvin ominaispiirteensä tai/ja sillä on ympäristössään merkitystä.

Kaavanmerkintöjen tulee turvata rakennusten säilyminen tai rakennuskohteiden purkaminen ilman erittäin pätevää syytä tulee estää. Korjaukset tulee tehdä perinteisin materiaalein siten, ettei rakennusten tyyli muutu.

Aluekokonaisuuksien sisälle jäävien kohteiden arvot turvataan alueen rakentamis- tai suojelumääräyksillä ja/tai alueen erityisominaisuuksia osoittavalla merkinnällä. Kohteessa toteutettavien rakennustoimenpiteiden vaikutukset lähiympäristön taajamakuvaan ja eheyteen tulee arvioida ennen rakennus- tai purkulupaa koskevan päätöksen antamista.

Rakennuskohtainen suojelu on ratkaistava asemakaavoituksen yhteydessä.

3) Kohteella on historiallista ja/tai ympäristöllistä merkitystä.

Rakennusten säilyminen on toivottavaa.

Kohteessa toteutettavien rakennustoimenpiteiden vaikutukset lähiympäristön taajamakuvaan ja eheyteen tulee arvioida ennen rakennus- tai purkulupaa koskevan päätöksen antamista.

Mahdolliset rakennuskohtaiset suojelutavoitteet on otettava harkintaan asemakaavoituksen yhteydessä.

5 KOHTEET

Selvitysalue on jaettu kolmeen alueeseen, joista on ensin yleiskuvaus. Alueilta on rajattu osa-alueita ja yksittäiskohteita, joiden historiallisten, rakennushistoriallisten ja/tai ympäristöllisten arvojen säilyttämiseksi on annettu toimenpidesuosituksia. Kohdekartalta (liite 2) löytyvät osa-alueiden rajaukset sekä pistemäisesti merkityt rakennuskohteet. Uusista 2009 inventoiduista rakennuksista vain 1-luokkaan luokitelluista on raportissa tarkempi kuvaus. Yksityiskohtaisemmat tiedot kaikista inventointikohteista löytyvät inventointikorteilta.

Toimenpidesuositusten alkuun on merkitty edellisen tai tämän selvityksen yhteydessä inventoidut rakennukset ja niiden arvoluokka seuraavasti:
inventointivuosi / arvoluokka: kohteen nimi

Osa-alueiden ulkopuolelle jääneet inventoidut rakennuskohteet ovat *Yksittäiskohteet*-otsikon alla.

5.1 KESKUSTA

Kangasalan kirkonkylä kasvoi kivikirkon ympärille ja laajeni 1800-luvun loppupuolelta lähtien pitkäksi harjun suuntaiseksi nauha-asutukseksi vanhan maantien varteen; Kuohunharjua ja Kirkkoharjua myöden kulki jo ennen kirkon rakentamista maantie Hämeenlinnasta Pälkäneen kautta länsirannikolle.²

Kangasalan kirkko sijaitsi alkuun Liuksialassa Kirkkojärven eteläpuolella. Uusi kirkko valmistui 1640-luvun lopulla Herttualan kylän maalle Kirkkojärven ja Vesijärven väliselle kannakselle, lähelle Tarpilan kyläasutusta ja Sorolan kylärajaa. Herttualan kyläasutus sijaitsi Kirkkojärven itärannalla kirkonpaikasta vajaa 3 km kaakkoon.

Nykyinen länsitornillinen ristikirkko rakennettiin vanhan puukirkon viereen. Tukholman yli-intendentinvirastossa kivikirkkoa varten laaditut piirustukset hyväksyttiin 1762. Kirkko vihittiin käyttönsä 1767, mutta torni valmistui vasta 1776 ja jouduttiin rakentamaan uudelleen 1799-1800. Kirkon rakentamisen aikaan kirkkopihan ja hautausmaan ympärille rakennettiin kiviaita. Puukirkko on sittemmin

purettu. Vuonna 1907 perustettiin nykyinen Lätinen hautausmaa männikkökankaalle Kuohunlahden rannan läheisyyteen.³

Kirkko kuvattuna Tapulinmäeltä. Kirkonmaan maat on erotettu Herttualan ja etenkin Tarpilan kylästä.

Vanha-Tarpila (kuv. Pauliina Tiusanen). Oikeanpuoleisessa kuvassa Tarpilan rakennuksia kuvattuna uuden kerrostalon pihamaalta.

1600-luvun maakirjakartoille merkityistä asumusryhmistä vain Tarpila on jäänyt kirkonkylän taajaman sisälle. Kangasalantien eteläpuolella sijainneet kotipellot on otettu suurelta osin rakennusmaaksi, mutta kylän tonttimaalla on säilynyt entisen Ali-Tarpilan talonpoikaisrakennuksia, joiden perustella vanha asuinpaikka edelleen erottuu muusta rakennetusta ympäristöstä.

Kirkkoharjun ja Vesijärven välissä sijaitsevan Ukkijärven ranta-alueet kuuluvat Sorolan maarekisterikylään. Pieni järvi alkoi kuroutua erilleen Vesijärvestä vuonna 1604, kun Längelmävesi sai uuden lasku-uoman ja Sarsanjoki jäi kuivilleen. Vesijärven pinta aleni vielä vuonna 1830 ja 1860-luvulla, ollen nykyään yli- ja alivedenkorkeudeltaan N60 +87,23 m - +86,50 m mpy. Ukkijärven vedenkorkeus on kartan mukaan 87,3 m mpy. Vesaniemi paljastui viimeisissä järvenlaskuissa.

Kaakon-luoteen suuntaisen Ukkijärven jyrkillä harjunpuoleisilla rinteillä on ollut asutusta ainakin 1800-luvulta lähtien. Vesijärven puoleisella rannalla oli ennen viime sotia vain pieni Sorolaan kuulunut huvila, joka purettiin 1960-luvulla omakotirakennuksen tieltä. Sorolan kartanon meijeri sijaitsi Ukkijärven kaakkoispäässä, missä nykyään on pieni rantapuisto ja omakotiasutusta. Ns. Siirtyisten torppariryhmä sijaitsi Sorolan kartanon mailla nykyisen Lepokodin paikalla.⁴

Kuvassa Ukkijärven lounaisrannan vanhaa rakennuskantaa: Tontti nro 38 (vihreä talo) ja sen takana Aappolan keltainen postitalo.

Isojaon yhteydessä Herttualan kylän silloisesta kahdeksasta talosta siirrettiin toinen Aakkulan taloista kirkon läheisyyteen. Tämä osatila sai nimen Kirkko-Aakkula. Näihin aikoihin alkoi kirkon lähelle keskittyä muutakin asutusta. Käsityöläiset ja 1800-luvun jälkipuolelta lähtien myös kauppiat rakensivat asuin- ja liiketaloja kirkon lähelle, maanteiden risteykseen ja Kuohunharjun (Pikkuharjun) ympäristöön. 1900-luvun alkupuolella ennen ensimmäistä rakennuskaavaa urkutehdas, yksityiset maanomistajat ja kunta palstoittivat pientalotontteja keskustaan rajautuville pelto- ja metsämailla. Kirkonkylän risteykseen nousi uusia liiketaloja. Ensimmäiset kivitalot olivat kunnan rakennuttamia: kirkonkylän koulu ja kunnantalo 1930-luvulla. Liiketaloista ensimmäisenä valmistui Kopinkulma (Juhantola) 1951.

Keskustan rakentaminen vauhdittui ensimmäisen Kangasalan kirkonseudun rakennussuunnitelman myötä. Tämän Hämeen lääninhallituksessa 28.5.1952 vahvistetun rakennussuunnitelman laati arkkitehti Salme Setälä. Kaava myötäili paljolti olemassa olevia teitä ja rakentamista. Siinä osoitettiin kirkosta itään oleva alue yleisille rakennuksille sekä enintään kaksikerroksisille liike- ja kerrostaloille. Muu osa kirkonkylää kaavoitettiin pääasiassa pientalovaltaiselle rakentamiselle.

Jo heti 1950-luvulla tehtiin kaavamuutoksia, joilla mahdollistettiin suunniteltua korkeampien kerrostalojen rakentaminen mm. Tapulinmäelle ja Kangasalantien varteen (säästöpankkitalo). Seuraavina vuosikymmeninä puiset asuin- ja liiketalot hävisivät uusien hallinto- ja liikerakennusten sekä hallimymälöiden tieltä. Näihin aikoihin alkoi myös rakennusliikkeitten aikakausi ja mm. 1960-luvulla rakennusyrittäjä Aaro Havia rakensi ensimmäiset elementtitalot Kuohunharjulle (Harjusola) ja Lukonrinteelle (Katajatie 63-65) sekä seurakuntakodin taakse Ruutanantien yläpuolelle.

Näkymä Ruutanantieltä etelään. Keskellä kuvaa on Kopinkulma. Sen ja puisen kirjakauppatalon välissä on senioritalo, 2000-luvun uudisrakennus.

Ydinkeskustan viimeisin muutosvaihe käynnistyi 1990-luvulla ja jatkuu edelleen 2000-luvulla. Tori on siirretty nykyiselle paikalleen ja 1980-luvulla valmistuneen linja-autoaseman edustalla on tehty liikennöinti- ja pysäköintijärjestelyjä. Viimeiset liikekeskustaan rajautuvat puutalot on purettu Kangasalan tien ja 1970-luvulla rakennetun uuden Lahdentien (valtatie 12) väliltä. Tilalle on tullut kerrostaloja ja uimahalli. Ensimmäisen muutosvaiheen eli 1960- ja 70-luvun liiketaloja, kuten Yhdyspankki ja E-halli, on väistynyt laajennusten ja uudisrakennusten tieltä. Yhdyspankkitalon tilalle rakennettu senioritalo on sovitettu vierellä sijaitsevan Kopinkulman kerroskorkeuteen. Kuohunharjun (Pikkuharjun) etelärinteelle on noussut korkeita kerrostaloja, samoin kuin torin kaakkoispuolelle Myllystenpohjantien varteen. Liikekeskusta on alkanut uudelleen tiivistyä. Taajaman yhtenä laajenemissuuntana on lännessä Kirkkojärveen laskeutuvat peltoalueet.

Ruutanantien yläpuolella sijaitseva lamellitalopari. Rakennusliike Aaro Havia Oy:n rakennustuotantoa 1960-luvulta.

Ellintien väljä puutaloasutus on hävinnyt uusien teiden ja 1980-luvun uudisrakentamisen tieltä. Vanhasta rakennuskannasta on säilynyt tiilestä muurattu korjaamorakennus, jonka lähellä, Finentien puolella, on puolitoistakerroksinen, rapattu asuintalo, jossa on toiminut verotoimisto. Kuvassa oikealla on Finentien katunäkymä.

Osa-alue 1: Kirkonmaa, Tapulinmäki ja Läntinen hautausmaa

Kangasalan kirkollisen ympäristön keskus on kivikirkko ja sitä ympäröivä vanha hautausmaa (pinta-ala 1,2 ha). Kirkko on edelleen keskellä kylää ja havaittavissa hyvin vanhalta maantieltä avautuvissa näkymissä. Lähimaisemassa, etenkin kaakossa ja etelässä, kirkko jää hautausmaan korkeiden puiden taakse piiloon.

Kirkonmaa jatkuu Kangasalantien pohjoispuolella ns. Tapulinmäelle, jonne 1950-luvun alussa rakennettiin Kirkonkylän seurakuntakoti ja 1970-luvulla toinen matalampi toimisto- ja asuintalo.⁵ Seurakuntakodin alapuolella risteykseen rajautuvalla alueella oli aikaisemmin linja-autoasema. Taajamakohta on nyt viheralueena. Arkkitehti Paavo Tiitolan suunnittelema Kansallis-Osake-Pankin talo kirkkoa vastapäätä Tampereentien varressa on ryhdikäs ja katutilaa rajaava kivirakennus, joka tuo ajallista kerroksisuutta kirkon ja uudistuneen liikekeskustan välille.

Kirkko idästä kuvattuna. Oikeanpuoleisessa kuvassa on vanha hautausmaa kaakosta kuvattuna.

Tapulinmäen väljästi rakennetussa ja avarassa vihertilassa yhdistyy vaikuttavasti kirkko ja pitäjälle tunnusomainen harjuympäristö. Viheralue liittyy julkisiin rakennuksiin. Maisemassa on säilynyt kirkon vierelle perinteisesti sijoitettu pitäjänmakasiini, joka toimii kotiseutumuseona sekä vuonna 1905 valmistunut Nuorisoseurantalokoti Pirtti, joka on mäelle nousevan tien maisemallisena päätteenä.

Nurmipintainen viheralue jatkuu seurakuntakodilta ja Pirtiltä Tapulintien suuntaan – mäen nimi juontaa siellä sijainneesta ensimmäisestä kellotapulista. Kotiseutumuseon edessä oleva pallograniittilohkare on tuotu 1967 Kangasalan Haapaniemestä.⁶

Kuvassa vasemmalla näkyy pitäjänmakasiinin nurkka, muut rakennukset ovat seurakunnan kiinteistöjä mm. seurakuntakoti kuvassa oikealla.

Tapulinmäellä ja Ruutanantien reunassa sijainneet puutalot ovat Pirttiä lukuun ottamatta hävinneet ja osittain korvautuneet uudisrakennuksilla. Nykyisen Tapulintien varrelta on hävinnyt ns. Sorolan huvila ja piirilääkärintalona ollut puurakennus. Paikalle tehdyt korkeat 1950-luvun lamellitalot muodostavat yhtenäistä, maastoa myötäillen porrastettua julkisivua ja vahvan maisemallisen elementin viheralueen reunalle. Ylempänä tien vartta reunustaa matala 1970-luvun rivitalo. Ukkijärveen laskeutuvalla rinteellä on 1960-luvun puolivälissä valmistunut lamellitalopari (at.tsto O. Suvitie), jotka ovat porrastettu rinteiden vieton suuntaisesti (kuva s. 12).

Pirtin lähelle, metsäympäristöön, on 2000-luvun alkuvuosina rakentunut uusi yhtenäinen asuinalue.

Kuva Pirtin kulmalta Tapulintien kerrostaloille.

Vuonna 1907 perustetun uuden eli Läntisen hautausmaan (pinta-ala 1 ha) ympäristö on muuttunut viime vuosina, kun sen länsipuolella sijainneet puutalot on purettu ja tilalle on rakennettu uimahalli ja laaja paikoitusalue. Hautausmaan kalustovaja on vuodelta 1957.⁷ Hautausmaata ympäröi tuija-aita.

Läntinen hautausmaa on nurmipintainen. Alueen halki kulkee leveä keskuskäytävä, joka risteää yhden poikittaisen sivukäytävän kanssa. Hautapaikkoja on 3400.

Hautausmaan ja liikekeskustan välillä on helluntaiseurakunnan kirkko ja kerrostaloja. Idässä on vihreä ja pienimittakaavaista taajamakohtaa muodostava Antintien ja Toivontien asuinalue. Rakentaminen toteuttaa kirkonkylän ensimmäisiä palstoitussuunnitelmia.⁸ Alueella säilynyt Summasen talo on urkutehtaan työntekijän rakennuttama ja edustaa 1920-30-luvun sydänmuurillista pientalorakentamista. Jyrkkäharjainen puutalo on eri-ikäisistä ja -tyylisistä pientaloista muodostuvan asuinalueen keskipiste.

Kuvassa oikealla on Toivontie 13 omakotitalo (Summanen), joka on yksi kirkonkylän parhaiten alkuperäisessä asussaan säilyneitä 1930-luvun puutaloja. Näissä tavallisesti urkutehtaan työläisten asuintaloissa on jyrkkä, lyhyträystäinen harjakatto, kuusiruutuiset ikkunat, lautavuoraus ja pienehkö umpikuisti tielle päin avautuvan julkisivun toisessa reunassa.

Toimenpidesuositus

Vanhalla hautausmaalla sijaitsevien ennen vuotta 1917 rakennettujen kirkollisten rakennusten historialliset arvot edellyttävät rakennusten sekä rakenteiden suojelua, mikä on tarpeellista todeta myös kaavassa suojelumääräyksenä.

Kirkonmaalla sijaitsevan puistoalueen sekä siihen rajautuvien Pirtin, seurakuntakodin sekä Tapulintie 10 ja 14 kerrostalojen säilyminen tulee osoittaa kaavassa alue/kohdekohtaisin suojelumääräyksin. Kopinkulman liiketalo kirkon itäpuolella tulee osoittaa kohdekohtaisin suojelumerkinnöin.

Korjausrakentamisessa ja mahdollisessa lisärakentamisessa ei saa muuttaa rakennusten mittasuhteisiin, julkisivumateriaaleihin ja tyyllisiin yksityiskohtiin perustuvia tunnuspiirteitä.

Kirkon ja harjun välinen maisematilallinen ja -historiallinen yhteys saadaan säilymään, kun kirkkoympäristön rakennustehokkuutta ei lisätä ja mahdollistetaan lähellä sijaitsevien pientalojen säilyminen kirkkomaan suojavyöhykkeenä.

Läntisen hautausmaan vierellä olevan asuinalueen säilyminen pientaloalueena antaa tiettyä rauhallisuutta hautausmaan ympäristöön sekä monipuolistaa kerrostalovaltaiseksi muuttuneen keskustan rakennettua ympäristöä. Lisäksi se tukee Summasen talon (Rno 2:553) säilymistä. Yksittäisen vanhan puutalon suojelun toteutustapa on ratkaistavissa asemakaavalla (rakennustehokkuus, rakennusala, rakentamismääräykset).

Inventointikohteiden luokittelu:

2005 / luokka 1: Pirtti, seurakuntakoti ja pitäjänmakasiini (Kirkonmaa) sekä Juhantola (Kopinkulma)

2009 / luokka 1: Tapulintie 10 ja 14 -kerrostalot

2005 / luokka 2: Kirkko-Aakkulan tontit: Summanen ja Pälli (jälkimmäinen on purettu)

Perusteet

Kirkollisten rakennusten suojelun osalta ohjaavana lakina on Kirkkolaki 26.11.1993/1054 5 §.

KL 2 § mukaan kirkollisia rakennuksia ovat kirkot ja kellotapulit, siunaus- ja hautakappelit sekä hautausmaalla olevat niihin rinnastettavat rakennukset. Kirkkopihaan ja hautausmaan aitaan ja porttiin sovelletaan mitä kirkollisista rakennuksista on säädetty tai määrätty.

Kirkko ympäristöineen on valtakunnallisesti merkittävä rakennettu ympäristö (RKY 1993). Valtioneuvoston valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista annetun periaatepäätöksen (26.11.2001/1.1.2002) mukaan RKY 1993 luetteloon sisältyvillä alueilla ja kohteissa on alueidenkäytön sovellettava niiden historialliseen kehitykseen. – Kangasalan hautausmaat on inventoitu 2006.

RKY 1993 -alueeseen sisältyvän Tapulinmäen vanhimmassa rakennuskannassa eli pitäjänmakasiinissa, Pirtissä ja seurakuntakodissa ei inventoinnin jälkeen ole tehty muutoksia, jotka olisivat heikentäneet rakennusten rakennushistoriallista ja maisemallista merkittävyyttä. Pitäjänmakasiini on aina 1700-luvulta lähtien kirkkoympäristöihin kuulunut rakennustyyppejä.

RKY 1993 -aluerajauksen ulkopuolella sijaitsevat Tapulinmäen kaksi 1950-luvun lamellitaloa ovat tärkeä osa kulttuurihistoriallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä, koska harventuneen puutalokannan rinnalla viime sotien jälkeinen rakentaminen on tärkeä ajallista syvyyttä luova kerrostuma voimakkaasti uudisrakennetussa keskustassa.

Entinen linja-autoaseman kulma on osa kirkkoympäristöä ja sen kehittämisessä on otettava huomioon kirkon taajamakuullisen aseman säilyminen sekä mäen profiili.

Juhantola eli entinen Kansallis-Osake-Pankin toimitalo (1951) on taajamakuullisesti merkittäväällä paikalla kirkkoa vastapäätä. Rakennus on voimakkaasti uudisrakennetun liikekeskustan vanhimpia kivitaloja ja sen arkkitehtoniset ominaispiirteet ovat säilyneet hyvin.

Seuraavana on kuvaus tämän työn yhteydessä inventoiduista Tapulintien kerrostaloista.

Tapulintie 10 ja 14

Tapulintie 14:ssä sijaitsee Asunto Oy Ukkilan asuinkerrostalo (Sorola 1:447) ja Tapulintie 10:ssä Asunto Oy Ukkilinnan asuinkerrostalo (Sorola 1:448). Molemmat talot on suunnitellut arkkitehti Jaakko Tähtinen; Ukkilinnan piirustukset ovat vuodelta 1953. Talot ovat valmistuneet 1954-55, ja ne olivat kirkonkylän ensimmäisiä valtion lainoittamia Arava-taloja⁹. Ukkilinnan perusparannus on tehty 1990-luvun puolivälissä.

Tapulintie 10.

Asuinkerrostalojen julkisivuihin tehdyt korjaukset ovat olleet maltillisia. Molemmissa asuinkerrostaloissa on säilynyt päädyistä räystäätön harjakatto, rinteiden vieton mukaisesti porrastettu runko, yhtenäiset roiskerappauspintaisten julkisivujen ja liuskekivien verhoiltu sokkeli. Ikkunat ovat sivujaollisia tai jaottomia. Sekä sisäänkäyntien että parvekkeiden ovet on somistettu lasein ja lakatuin puupinnoin. Parvekkeiden metalliputkesta tehty kaide on alhaalta ylös levenevä. Punatiilimuurauksen käyttö harkitusti ikkunoiden ja parvekkeiden ympärillä muodostaa pystylinjaisia akseleita julkisivuihin. Molemmissa rakennuksissa on mahdollisesti teräsbetonirunko.

Asuinkerrostalojen ja Ukkilinnan naapuritontilla sijaitsevan harjakattoisen omakotitalon julkisivumateriaaleissa on viehättävää samankaltaisuutta.

Inventointiperusteet

Kivitalojen arkkitehtuuri on selkeäpiirteistä ja huolellista detaljointsia myöden hyvin säilynyttä. Rakennukset liittyvät sijainniltaan Kirkonmaalla sijaitsevan seurakuntakodin sekä viereisen Pirtin viherympäristöön ja muodostavat avoimen puistoalueen pohjoisosaan maisemallista reunaa.

Tamperelainen arkkitehti Jaakko Tähtinen (1904-1970) on suunnitellut suuren määrän Tampereen rakennuskantaa. Tähtinen piirsi niin asuintaloja kuin liike- ja toimistorakennuksiaakin, esimerkkeinä Tampereelta Puistolinna 1934, Tekstiilitalo 1958 ja Hakametsän jäähalli 1965 sekä monien kirkonkyläiden arvotarkoituksina olevat pankkitalot, kuten yhdyspankkitalot ja mm. Kangasalan Säästöpankki.

Kuvassa Tapulintie 14

Osa-alue 2: Kirkkoharjun etelärinne, Kangasalan tien ympäristö

Kangasalan tie on rakentunut yhdelle Kirkkoharjun monista rantatasanteista (n. 100 m mpy). Tien perusparannuksissa on ylärintettä leikattu ja alarintettä pengerrytetty. Liikekeskusta on osittain tasanteella, torin kohdalla on ollut soranottoa. Kirkon luona harjun rinne alkaa nousta muodostaen muutaman tasanteen ennen jyrkintä jaksoa, joka alkaa kirkonkylän kansakoulun kohdalla. Molemmiin puoliin Kangasalan tietä rakennukset on rakennettu rinnemaastoon.

Kangasalan kirkonkylää on rakennettu tehokkaasti 1960-luvulta lähtien. Kangasalan tien eteläpuolinen rinne on kirkolta Tarpilan kylätontille saakka lähes yksinomaan kerros- ja rivitaloaluetta. Rakentaminen on tapahtunut sekä peltomaalle että vanhoille puutalotonteille, viimeisimmät talot ovat 2000-luvulta ja sijoittuvat Tarpilan talojen eteläpuolelle, Pikkolan ja Rekiälän savikkopeltoalueen rajalle. Uutta kerrostalorakentamista on kaavoitettu Kirkkoharjun rinteeseen koulusta luoteeseen.

Kirkolta alkavan pitkän näkymän toisessa päässä on Kangasalan Urkutehtaan rakennusryhmä. Kookas tehdasrakennus jää hieman tien alapuolelle. Tehtailija B.A. Thulén asuinrakennus Vanha-Petäjikkö on ylhäällä harjulla. Tämä arkkitehti Josef Stenbäckin suunnittelema rakennus 1880-luvulta uudistettiin 1930-luvulla arkkitehti A. Eräsen laatiman suunnitelman mukaisesti.

Marjala.

Lähempänä tehdasta on tehtaanjohtaja Tulenheimon asuinrakennus ja tehtaan konttori, Marjala, joka rakennettiin 1919 arkkitehti Otto-Iivari Meurmanin piirustusten mukaan. Marjalassa, samoin kuin Thulén rakennuttamassa rakennuksessa, on poikkeuksellisesti pystyhirsirunko. Julkisivut on rapattu. Piharakennus on 1930-luvulta. Kokonaisuuden täydentää rakennusten ja tien väliin jäävä puutarha. Urkutehtaan työläisille palstoitetun alueen pientalot ovat yhtä (Apiala) lukuun ottamatta purettu.

Ylemmänä harjulla, Vanha-Petäjikön (kuvassa vasemmalla) vieressä on säilynyt entinen Yli-Tarpilan voudin asumus (alla) piharakennuksineen 1800-luvulta.¹⁰

Kirkonkylän asutushistoriaan liittyvä rakennuskohde sijaitsee urkutehtaan vieressä, länteen viettävällä rinteellä. Tarpilan yksinäistalo ja siitä halottu toinen talo ovat sijainneet tällä kohdilla, savimaiden ja hiekkaharjun rajaaman hiesumaan reunalla, ainakin 1600-luvulta lähtien.¹¹ Vanhin säilynyt maininta kylän asukkaista on vuodelta 1510.¹² Ala-Tarpilan, nykyään Vanha-Tarpila ja Tarpila, rakennusryhmään kuuluu kaksi talonpoikaista 1800-luvun rakennusta, joista vanhempi ja perinteikkäämpänä säilynyt on 1830-luvulta. Talousrakennukset ovat 1900-luvulta.

Urkutehdasta vastapäätä on Kirkkoharjun koulu. Tontti on aikoinaan erotettu Yli-Tarpilan tilasta. Ensimmäinen tontille rakennettu puukoulu on purettu. Nykyisistä rakennuksista vanhempi on vuodelta 1935, suunnittelijana arkkitehti A. Eränen. Uudempi koulurakennus valmistui rakennusmestari Heikki Siikosen piirustusten mukaan 1959. Julkisivumuutoksia on tehty 1991. Kirkkoharjun koulun länsipuolelta on äskettäin purettu 1950-luvulla jatkokouluksi rakennettu Tarpilan koulu ja sen pihapiirissä ollut puinen asuinrakennus (Arttula).

Urkutehtaan ympäristön vanhoihin kookkaiisiin kivirakennuksiin voidaan lukea myös 1953 valmistunut säästöpankkitalo, joka on arkkitehti Jaakko Tähtisen suunnittelema. Säästöpankin ja liikekeskustan väliltä, läheltä kirkkoa löytyy vielä muutamia puurakennuksia, kuten Rauhamäki, Syrjälä, Ponsi ja Lehtola. Talot on rakennettu pääasiassa 1900-luvun alkupuolella edellisellä vuosisadalla tehtyjen asumusten tilalle. Syrjälän takapihalla säilyneet muutamia 1800-luvun pikkumökit rajaavat kapeaa idyllistä Sentraalinkujaa, joka kulkee harjun kuvetta Pirtiltä Kirkkoharjun koululle. Puutaloissa on näkyvissä korjausten tuomaa kerroksisuutta, mutta useimmat ovat säilyneet yleisilmeeltään perinteikkäinä. Syrjälän talo on 1960-luvun asussa, vanha hirsirunko on jäänyt talon sisään.

Edelliseen puurakennusten ryhmään liittyvä kookas harjakattoinen liikerakennus on uudistunut siinä määrin, ettei sitä enää tunnista 1900-luvun alussa rakennetuksi seurahuoneeksi, joka palveli vuosikymmenien ajan matkailijoita majoitus- ja ravintolatilana.

Puutalot Kangasalan tien eteläsyryllä. Oikealla säästöpankkitalo.

Näkymä urkutehtaan suunnalta keskustaan. Vasemmalla on Rauhamäen puutalo 1930-luvulta.

Kangasalantien alapuolella sijaitsevat kerrostalot ovat jyrkässä rinteessä ja kulmittain tiehen nähden, mikä tuo rytmiä suoran tien maisematilaan; auto- ja kevyenliikenteen väyliä rajaavat runsaat puistutukset pienentävät muutoin leveää tietilaa.

Kirkon ja urkutehtaan välillä uudisrakentaminen on ollut melko korkeaa, tavallisesti nelikerroksista, ja etelässä sijaitsevan Kirkkojärven havaitsee vain pistemäisesti muutaman sivutien, kuten Maijantien, avaamassa näkymässä. Rinteen vieton suuntaisesti laskeutuvien sivuteiden taajamakuva on vaihteleva. Eevantie on Kangasalantien puoleisesta päästä kevyenliikenteenväylänä; hiekkatie on säilyneiden puutalojen ja tien kapeuden osalta säilyttänyt kirkonkylämäisen tunnelman puutaloineen (Tasala, Lehtola, Oksanen, Palokoski ja entinen verotoimisto 1940-luvulta).

Ainontie 2 pistetalo.

Näkymä Eevantieltä.

Kirkon vierestä laskeutuva Ainontie on avara paikoitusalueita sivuava tie, jonka länsipuolella on 1980-luvun alkupuolella valmistunut Ainontie 4 pistetalot, suunnittelijana arkkitehti Raine Rauthovi. Ainontien pistetaloissa on perinteinen suoralinjainen hahmo korvattu pohjan ja massoittelemisen monimuotoisuudella, jota täydentävät rungon ulkopuolelle työntyvät parvekkeet kaarevin aukoin, julkisivumateriaaleista syntyvä voimakas pintarakenne ja kaikkein ylinnä vahvasti esille tuleva taitteinen katto. Samantapaisia pistetaloja on enemmänkin kirkon ja urkutehtaan välisessä rinteessä.

Kuvassa on näkymä Finneritieltä Kangasalan tielle. Liisatie päässä näkyy entinen säästöpankkitalo ja Rauhamäki. Tien länsipuolella oleva (kuvassa vasemmalla) kerrostalotyyppi luonnehtii Kangasalan tien alapuolisen rinteiden rakennettua ympäristöä aina kirkolta urkutehtaalle.

Toimenpidesuosituks

Inventoinnissa 1-luokkaan luokiteltujen rakennusten suojelutavoite tulee esittää kaavassa kohdekohtaisin suojelu- ja rakentamismääräyksin. Korjausrakentamisessa ja mahdollisessa lisärakentamisessa ei saa muuttaa rakennusten mittasuhteisiin, julkisivumateriaaleihin ja tyyllisiin yksityiskohtiin perustuvia tunnuspiirteitä.

Tarpilan kylätontin sekä kirkonkylän koulun ja urkutehtaan historiaan liittyvien rakennusten (urkutehdas, Marjala, Vanha-Petäjikkö ja Voutila, molemmat kivikoulurakennukset) muodostama taajamakohta on kokonaisuutena kulttuurihistoriallisesti arvokas, ja sen erityisluonne ja suojelutavoitteet tulee osoittaa myös aluemerkinä.

Rauhamäen, Ponsin ja Lehtolan talot on luokiteltu samaan luokkaan kuin muut kulttuurihistoriallisesti arvokkaisiin aluekokonaisuuksiin liittyvä vanhat puutalot. Korjauksissa eriasteisia muutoksia kokeneiden puutalojen suojeluperusteet nousevat ennen kaikkea niiden mittakaavan sopivuudesta kirkon ja harjun välille. Vanhojen puutalojen myötä pysyy voimakkaasti uudisrakennettu keskustaympäristö monipuolisena.

Kirkkoharjun koulurakennus 1960-luvulta.

Sentraalinkujan alapuolisen alueen ja Eevantien säilymistä ja kehittämistä tukee alueen erityisluonnetta osoittava kaavamääräys. Alueeseen sisältyy myös Tasalan hyvin säilynyt puutalo 1930-luvulta. Apialan talo jää hieman sivummalle, mutta rakennuksen säilyminen on toivottavaa, koska rakennus liittyy alueen ensimmäiseen yksityisen teettämään rakennussuunnitelmaan. Yksittäisten puutalojen suojelun toteutustapa voidaan ratkaista asemakaavalla.

Kirkon ja urkutehtaan väliin jäävästä 1980-luvun alun rakennuskannasta inventoitiin esimerkkinä Ainontie 4 pistetalot. Rakennuksille ei esitetä rakennuskohtaisia toimenpidesuosituksia, mutta asemakaavoituksen yhteydessä on ajankohtaista harkita rinteiden pistetalojen julkisivujen korjausrakentamista ohjaavia kaavamääräyksiä.

Inventointikohteiden luokittelu:

2005 / luokka 1: Vanha-Tarpila ja Tarpila, Kirkkoharjun koulu (molemmat koulurakennukset), Vanha-Petäjikkö ja Voutila, Marjala, Ponsi, Rauhamäki ja Lehtola

2009 / muutos luokka 2: Tarpila, Ponsi, Rauhamäki ja Lehtola

2005 / luokka 2: Syrjälä, Tasala ja Apiala

2009 /muutos luokka 3: Apiala

2005 / luokka 3:Seurahuone

2009 / luokka 1: Urkutehdas ja Kangasalantie 1123 (Säästöpankin talo)

2009 / luokka 3: Ainontien pistetalot

Perusteet

Voimassa olevan RKY 1993 aluerajauksen mukaan valtakunnallisesti arvokasta kirkon ympäristöä on taajamakohta kirkolta ja urkutehtaalalle. Alueeseen sisältyy Vanha-Petäjikköä, Voutilaa, Kirkkoharjun koulua ja Apialaa lukuun ottamatta muut edellä mainitut inventoidut rakennukset. Maakuntakaavassa valtakunnallisesti luokiteltu kirkkoympäristö käsittää vain kirkkopihan ja vanhan hautausmaan.

Keskustan rakennettu ympäristö on ajallisesti kerroksista ja melko pirstaleista; ennen viime sotia rakennettuja yhtenäisiä katunäkymiä taikka korttelikokonaisuuksia ei juuri ole säilynyt. Uudisrakennettuun kirkonkylään tuo taajamatilojen mittakaavallista ja historiallista monipuolisuutta muutamien paikoin säilyneet kujanteet, joista kirkon lähellä on Eevantie puutaloineen, harjun rinteellä Sentraalinkuja Pirtiltä Kirkkoharjun koululle sekä Vanha-Petäjikön ympäristö. Arkkitehtonisesti vaikuttava akseli syntyy Marjalan ja Kirkkoharjun koulurakennusten sekä urkutehtaan välille.

Entiset Ala-Tarpilan talonpoikaistalot sijaitsevat asutushistoriallisia arvoja omaavalla kylätontilla, joka on luokiteltavissa asutuksen iän perustella myös muinaismuistolain mukaiseksi historiallisen ajan muinaisjäännökseksi.

Ainonpihan pistetalot sekä muut Ainontien ja Maijantien välissä sijaitsevat samantyylliset kerrostalot muodostavat postmodernistisessä hengessä toteutetun rakennusryhmän, jotka omintakeisella ja voimakkaalla arkkitehtuurilla muodostavat uutta taajamakuvaa vanhan maantien ja kirkon ympäristöön.

Seuraavana on tietoa tämän työn yhteydessä inventoiduista urkutehtaasta ja Säästöpankin talosta.

Urkutehdas

Ruotsalaissyntyisen Anders Thulén perustama Kangasalan urkutehdas aloitti toimintansa Yli-Tarpilalta vuokratuissa tiloissa 1840-luvulla. B. A. Thulé osti koko Yli-Tarpilan tilan 1886 ja laajensi tehdasta. Vuonna 1911 tapahtui jälleen sukupolvenvaihdos ja tehtaaseen johtoon siirtyi Martti Tulenheimo. Hänen aikanaan aloitettiin harmonien tuotanto; suurin osa Suomen koulujen harmoneista on lähtöisin Kangasalta. Urkutehdas suljettiin 1983.

Punatiilinen tehdasrakennus valmistui 1905, laajennusosa länsipäättyyn 1927. Vanhan osan yläkerrokseen avautuvien ikkunoiden määrää ja kokoa on jossakin vaiheessa muutettu alkuperäisestä, mutta kokonaisuutena rakennus on tyyllisesti eheä. Tehdas saneerattiin hotelliksi 1990-luvulla ja kunnostettiin nykyiseen asuunsa vuosina 2002-2003.

Tehdasta vastapäätä on kirkonkylän koulun kookkaat kivirakennukset vuosilta 1935 ja 1959 sekä entinen tehtaanohtajan talo 1930-luvulta. Urkutehtaaseen itä- ja eteläpuolella on 1900-luvun jälkipuolen kerrostaloja. Liisiantien ja Maijantien välisestä urkutehtaaseen työntekijöiden pientaloalueesta on jäljellä enää Apialan taitekattoinen puutalo. Tehtaalta järven suuntaan jatkuneen pientalorivistön tilalle on rakennettu mm. vanhusten palvelutalo ja rivitaloja.

Inventointiperusteet

Kangasalan Urkutehdas oli valtakunnallisesti tunnettu yritys, joka toimi lähes 140 vuotta Kangasalla. Kookas rakentamisajankohdalle tyypillistä rakennustekniikkaa edustava tiilirakennus on vaikuttava avoimessa tilassa, pitkän kirkolle vievän suoran alkupäässä.

Kangasalantie 1123 eli entinen Säästöpankin talo

Nykyinen Kiinteistö Oy Kirkkoharjun kolmikerroksinen lamellitalo on valmistunut 1953, suunnittelijana tamperelainen arkkitehti Jaakko Tähtinen. Rakennuksen monet yksityiskohdat toistuvat Tapulinmäentien lamellitaloissa, jotka myös ovat Tähtisen piirtämät. Säästöpankkitalo peruskorjattiin 1980-luvun alkupuolella.

Pohjaltaan suorakaiteen muotoisen kerrostalon alakerrassa on liiketilat, joihin avautuvat suuret liikeikkunat. Pääjulkisivut on rapattu, päädyt ovat puhtaaksimuurattua punatiiltä. Harjakatto on päätyjen osalta räystäätön. Katupuolen sokkelissa on harmaa graniittipinta, muilta osin sokkeli on verhoiltu liuskekein. Pääjulkisivua elävöittää keskiakselin suhteen symmetrisesti vaihtuva ikkunakoko sekä punatiilestä muuratut ikkunakehykset.

Inventointiperusteet

Kangasalan Säästöpankin rakennuttaman kivitalon arkkitehtuuri on selkeäpiirteistä ja huolellista detaljointia myöden hyvin säilynyttä. Kivitalo liittyy sijainniltaan kirkkomaata reunustavaan puutaloryhmään. Pankkitalo on vahvasti esillä kirkolta urkutehtaalle jatkuvassa taajamakuvallisesti merkittävässä katutilassa.

Kangasalan kirkon ympäristössä arkkitehti Tähtisen suunnittelemat kolme kivirakennusta rikastuttavat kirkon taajamakohtaa ja rauhoittavat samankaltaisuudellaan rakennetun ympäristön ajallista kirjavuutta. Rakennukset ovat koostaan huolimatta maisemarakenteeseen nähden alisteisia.

Kuvassa on entinen säästöpankkitalo ja tietilaan työntyvä Rauhamäen puutalo.

Rakennuksen pohjoissivu harjulle päin.

Osa-alue 3: Ukkijärven ranta-alueet

Kirkonkylälle tyypilliset vahvat maisematekijät – harju ja vesistö – luovat Ukkijärven kohdalla mieleenpainuvan kehyksen Ruutanantielle, yhdelle keskustan sisääntuloväylistä.

Ukkijärven ranta-alueiden rakennettu ympäristö on monimuotoista. Selvitysalueella Ruutanantietä ympäröivän maisematilan pääterakennuksina on kulttuurihistoriallisesti arvokas Lepokoti ja Ukinsalon kiinteistöön kuuluva entinen kirjakauppatalo. Lisäksi taajamakohtaa rikastuttaa kaksi omaleimaista, julkisivuiltaan rapattua rakennusta eli postimestari Takasen rakennuttama postitalo (Aappola) vuodelta 1912 ja apteekkari Veijolan rakennuttama apteekkitalo (Ranta-Ukkila) vuodelta 1952. Näiden lisäksi on kolme 1900-luvun alkupuolen puutaloa, joista etenkin Leppäranta (Rno 1:38) on säilynyt perinteikkäänä. Suomen Lähetysseuran omistuksessa oleva Sorolan kartanon kuskin asunto on vanhimmilta osin 1890-90-luvulta, mutta 1940-luvulla rakennus uudistettiin ja korotettiin kaksikerroksiseksi. Lepokodin lähellä sijaitseva arkkitehti A. Eräsen rakennuttama talo vuodelta 1936 tuhoutui tulipalossa ja rakennettiin uuteen asuun 1960-luvun alussa. Ukinrannan rivitalo on rakennettu alas rantaan ja näkyy vastarannalle.

Kangasalan Lepokoti.

Entinen kirjakauppatalo Y-risteyksessä.

Entinen apteekkitalo. Vasemmanpuoleisessa kuvassa on entinen Sorolan kartanon kuskin asunto, korotettuna ja uudistettuna.

Vanhimmissa rakennuksissa on korjausten tuomaa kerroksisuutta, mutta useimmat ovat kuitenkin mittasuhteiltaan ja yleisilmeeltään pysyneet ajallisesti tunnistettavina. Kohdealuetta ovat muuttaneet Ruutanantien perusparannukset, rantatonttien uudis- ja täydennysrakentaminen ja vanhan puurakennuskannan väheneminen etenkin ylärinteen puolelta sekä Ukkijärven kaakkoispäässä.

Kuvassa vasemmalla vanha postitalo (Aappola), oikealla Tontti nro 38:n puutalo. Tien alapuoliseen rinteeseen rakennettujen talojen ja tien suhde on muutamien tonttien kohdalla aikaisempaa ongelmallisempi johtuen tiealueen leventymisestä ja autoliikenteen määrästä.

Ukkijärven kaakkoispäässä sijaitsevat modernit pientalot, Ukintie 9 ja 11, liittyvät Ukintien ja Urheilutien väliseen pientalokortteliin, jossa matala, isoihin maisemaikkunoihin ja rakennusmassan porrastuksiin perustuva rakennustapa muodostaa melko yhtenäistä pientaloympäristöä ja toteuttaa vuoden 1961 rakennuskaavamuutosta.

Ukintie 11 on kangasalalaisen rakennusliikkeen omistajan Aaro Havian entinen edustuskoti 1960-luvun lopulta. Elementtitalon suunnitteli arkkitehti Olavi Suvitie.

Ukintie 9 kuutiomaisen asuintalon ulkoasu on toteutettu 1970-luvun alussa pari vuosikymmentä nuoremman harjakattoisen ja rapatun tiilirakennuksen runkoon. Talon uudistuksen suunnittelut rakennusmestari Kauko Ilonen oli Rakennusliike Aaro Havia Oy:n teknillinen johtaja.

Kuvassa Ukintie 9

Molemmissa rakennuksissa julkisivujen suurilla maisemaikkunoilla, rungon sisä- tai ulkopuolisilla terasseilla tai lasitetuilla parvekkeilla on sisätiloja laajennettu ulospäin ja saatu näin aikaiseksi välitön yhteys sisätiloista luonnonympäristöön.

Ukintie 11

Ukintie 9

Toimenpidesuosituks

Selvitystyön yhteydessä ei ilmennyt muutoksia ja perusteita, joilla 2005 inventoitujen rakennusten luokitusta tulisi muuttaa. Etenkin 1-luokan kohteet tulee merkitä kaavaan suojelu- ja rakentamismääräyksiin, mutta myös muiden inventoitujen rakennusten säilymisedellytykset mahdollistetaan Ukkijärven ranta-alueen pientalovaltaista käyttötarkoitusta tai maisemallista erityisominaisuutta osoittavilla määräyksillä.

Ruutanantien ja Ukkijärven välisellä alueella rakennustehokkuus tulisi pitää alhaisena ottaen huomioon järven maisemalliset arvot ja vielä olemassa olevan vanhan pientalokannan. Väljällä ja matalalla rakentamisella saadaan Ukkijärvi säilymään myös Vesaniemen pientaloalueen lähimaisemana. Muutamien yksittäisten rakennushistoriallisia arvoja omaavien rakennusten, Aappola, Ranta-Ukkila ja Ukinsola sekä nuoremasta rakennuskannasta Ukintie 9-11, taajamakuvallista asemaa ja käyttöarvoa ei tulisi heikentää voimakkaalla ympäristön muuttamisella. Tarvittavat muutos- ja korjaustoimenpiteet tulee tehdä käyttäen rakennusten arkkitehtuurin mukaisia rakennusteknisiä ratkaisuja ja materiaaleja.

Pientalojen välistä avautuvien näkymien päässä on Ukkijärven ja Vesijärven välinen Ukinkannas, josta puolet on luonnonsuojelualue (rauhoituspäätös 1974); alue on maisemallisesti arvokas, yli 100-vuotiaasta pihtakuusimetsikköä ja muuta kulttuurikasvillisuutta kasvava lehtoalue ja siten arvokas rakennetun ympäristön luontokohde.

Inventointikohteiden luokittelu:

2005 / luokka 1: Aappola, Ranta-Ukkila, Ukinsola

2005 / luokka 2: Leppäranta ja Tontti nro 38

2009 / luokka 1: Kangasalan Lepokoti (ei ole kaava-alueella)

2009 / luokka 2: Ukintie 9-11

Perusteet

Kangasalle ennen luonteenomaiset huvilatyyppin asuin- ja liikerakennuksista muodostuneet katunäkymät ovat hävinneet lähes kokonaan. Ruutanantien taajamakohta Ukkijärven rannalla on eräänlaisena jäänteinä tästä 1900-luvun alkupuolen kirkonkylävaiheesta sekä niistä maisemallisista perusteista, joiden vuoksi kirkonkylä kehittyi matkailukohteena jo huomattavan varhain.

Ukkijärven itärannalla sijaitsevat Ukintie 9 ja 11 omakotitalot ovat arkkitehtuuriltaan selkeäpiirteisiä ja huolellisesti detaloituja, lisäksi ne puistomaisilla piha-alueillaan

liittyvät edustavasti rantamaisemaan. Ukintien 9 omakotitalo sijaitsee tienristeyksen reunalla ja on näkyvästi esille myös pientaloalueen sisäisissä näkymissä.

Kirkkoharjun rinnettä Ukkijärven takana. Vasemmalla rivitalo, oikealla näkyy Lepokodin pääty.

Ukkijärven länsipuolen eri-ikäistä rakennuskantaa. Kuvan oikeaan reunaan jäävän apteekin vieressä on 1930-luvun pientalo, jonka ulkoasussa on korjausten tuomaa kerroksisuutta.

Seuraavana on kuvaus tämän työn yhteydessä inventoidusta Kangasalan Lepokodin rakennuksista. Rakennus jää kaavarajauksen ulkopuolelle.

Lepokoti

Kangasalan Lepokoti oli vuosikymmenten ajan täysihoidolana ja suosittu kesänvietto- ja työskentelypaikka kulttuurityön tekijöille kirjailijoille, taiteilijoille ja näyttelijöille. Toiminta alkoi 1910 Kangasalan Lepo- ja Matkailijakoti Osakeyhtiön perustamisella. Samana vuonna Ukkijärven rannalle, Sorolan kartanon vuokramaalle rakennettiin Lepokotia varten kookas kaksikerroksinen hirsitalo ja sauna-pakarirakennus. Vuodesta 1921 Lepokotia omisti virolaissyntyinen Hans Adler (Aarnikotka) perheineen.

Lepokoti rakennettiin Kuohunharjun rinteeltä siirretystä kansanopistorakennuksesta. Kangasalan kansanopisto oli perustettu tammikuussa 1889, ensimmäisenä kansanopistonsa Suomessa. Opistorakennus rakennettiin 1892. Lepokodin suunnitteli Kangasalla syntynyt rakennusmestari Heikki Tiitola. Vanha opistorakennuksen hirsirunko korotettiin kokonaan kaksikerroksiseksi, lisäksi rakennettiin veranta järven puolelle. Ikkunat säilyivät ruutujaon ja pitkälti vuorilautojen mallinkin osalta entisenlaisina. Vuonna 1916 valmistui ns. kesäpuolen alakerros, jota on myöhemmin korotettu asuinhuoneilla.¹³

Nykyään rakennuksia ylläpitää ja omistaa Kangasalan Lepokoti-säätiö, perustettu 1990-luvun puolivälissä. Osittain irtaimistoaan myöden säilynyttä päärakennusta ja saunarakennusta ylläpidetään opastettuna matkailukohteena. Päärakennuksesta vuokrataan tiloja juhla- ja kokous sekä työkäyttöön sekä mahdollisuuksien mukaan myös majoitukseen. Päärakennuksessa on tehty kunnostustyötä 1990-luvulla sekä talkoovoimin että Tampereen ammatillisen aikuiskoulutuskeskuksen kurssimuotoisena kunnostustyönä. Saunarakennus on peruskorjattu 2000-luvulla.

Osa-alue 4: Liikekeskusta

Vanha maantie saapuu Kangasalan kirkolle idästä pitkin Kuohunharjun selännettä. Ennen kirkkoa harju kapenee ja madaltuu. "Harjusolaan" rakennettiin 1960-luvun alkupuolella laatikkomainen liiketalo ja kolmikerroksinen asuntotalo (suunnittelijana mahdollisesti arkkitehti Olavi Suvitie). Vuosikymmenen lopulla valmistui rinteelle toinen lamellitalo sekä 1970-luvun alkuvuosina maantien varteen toinen liikerakennus (suunnittelijana arkkitehti Pentti Lehtiluoto). Rakennusten alta purettiin pieniä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun puutaloja. Puutaloja hävisi myös tien eteläpuolelta, jonne 1960-luvun puolivälissä rakennettiin Kangasalan osuuskassan talo (arkkitehti Taito Uusitalo) sekä 1970-luvun lopulla Kansallis-Osake-Pankin toimitalo (arkkitehti T. Laitinen & Mänttari).

Entinen KOP, nykyinen Nordea. Pääsisäänkäynti on Kuohunharjuntien puolella.

Hallintorakennusten ja uusien asuinkerrostalojen väliin jäävät Harjusolan liike- ja pankkitalot muodostavat selvästi muuta liikekeskustaa tiiviimmän taajamakohdan. Rakentaminen on sekä tien reunassa että ylempänä mäellä ollut harjun suuntaista. Liiketalojen ja maantien välissä on jalkakäytävä ja paikoitusalueet, mutta etenkin Harjusolan liiketalojen edessä vain kapeahkona vinoparkkina. Liiketalot jäävät tietä reunustavien lehmusten taakse. Rinteessä sijaitsevien asuntotalojen tonttiala on tasattu, liiketalojen toisen kerroksen edustat ovat osittain kantavana teräsbetonilaattana. Piha- ja tiealueet on asfaltoitu, mutta muutoin rinne on nurmella, joka muuttuu lakialueella harjulle luontaiseksi männiköksi.

Harjusolan liiketalojen edusta oli alkuun nykyistä aukeampi. Istutetut puut ja puistikot ovat muuttaneet karuhkoa rakennettua ympäristöä inhimillisemmäksi. Harjusola I talossa oli alkuun mm. Hämeen Sähkön toimitilat. Harjusola II liiketiloissa toimi ensin Alko ja apteekki.

Harjusolan liiketalot 2009. Liikerakennusten entinen pelkistetty ulkoasu sisäänvedetyin katutasoin on muuttunut 2005 tehdyssä julkisivusaneerauksessa. Asuntotaloissa ikkunanauhafasadit ovat säilyneet suuremmilta muutoksilta.

Osuuspankkitalon eteläsivulle tehtiin laajennussiipi 1970-luvun puolivälissä (arkkit. Taito Uusitalo, 1975). Rakennuksen tien suuntaista yksikerroksista siipeä korotettiin yhdellä kerroksella 1990-luvun alussa. Oikeanpuoleisessa kuvassa näkyy pankkitalon korotettu osa ja Nordea.

Toimenpidesuosituksukset

Harjusolan liikerakennusten rajaamalla katutilalla on erityisiä ympäristöllisiä arvoja. Taajamakohtaan liittyvien rakennusten suojelun toteutustapa on ratkaistavissa tarkemmin asemakaavalla (rakennustehokkuus, rakennusala, rakentamismääräykset).

Tarvittavat muutos- ja korjaustoimenpiteet tulee tehdä käyttäen rakennusten arkkitehtuurin mukaisia rakennusteknisiä ratkaisuja ja materiaaleja. Palauttava korjaus tulee tulevaisuudessa ottaa harkittavaksi Harjusolan liiketaloissa.

Inventointikohteiden luokittelu:

2009 / luokka 2: KOP (Nordea)

2009 / luokka 3: Harjusolan liiketalot ja asuntotalo, Taloherttua asuntotalo ja Osuuspankki

Perusteet

Harjusolan virtaviivaiset liiketalot ovat yhtenäinen ja miellyttävällä mittakaavalla toteutettu rakennuspari viime sotien jälkeisiltä vuosikymmeniltä. Samaan taajamavaiheeseen liittyy tien toisella puolella sijaitseva osuuspankkitalo. Rakennuksiin on tehty voimakkaita julkisivumuutoksia, jotka ovat heikentäneet niiden arkkitehtonista edustavuutta. Liikerakennusten rajaama katutila on kuitenkin ydinkeskustan eheimpiä ja antaa Harjusolan rakennuksille erityistä taajamakuullista ja -historiallista merkittävyyttä.

Osuuspankkitalon vieressä sijaitseva entinen KOPin punatiilitalo 1980-luvun alusta on selvästi ympäröivästä rakennuskannasta poikkeava pyöristetyillä muodoillaan. Selkeästi jäsennelty ja huolellisesti detaljoitu rakennus edustaa aivan toista rakennustyyliä kuin Harjusolan liiketalot, mutta on onnistuneesti liitetty viherrakentamisella samaan katutilaa. Pankkitalo elävöittää myös torin ympäristöä ja on vanhan kunnantalon ja valtion virastotalon rinnalla liikekeskustan tärkeimpiä arkkitehtuurikohteita.

Yksittäiskohteet

1.1 Sorolantorni eli Kirkkoharjun näkötorni

1800-luvun loppupuolella matkailijoita ohjattiin erityisesti komean luonnon ja taiteilijoiden ikuistamien maisemien äärelle. Kirkkoharjulta avautuvia maisemia on voinut ihaila laelle rakennetusta näkötorresta vuodesta 1882.

Nykyinen funkistuulinen näkötorri on vuodelta 1931, suunnittelijana oli arkkitehti Heikki Tiitola. Pyöreän tornin runko on teräsbetonia.

Torni peruskorjattiin vuosina 1999-2000. Tuolloin tehdyt korjaukset käsittivät kantavien betonirakenteiden uusimisen useista kohdin, puurakenteiden uusimisen vanhaan malliin ja katon rakenteiden ja vesikatteen uusimisen.

Toimenpidesuositus

Rakennus tulee merkitä kaavaan suojelumerkinnällä ja – määräyksellä.

Korjausrakentamisessa ja mahdollisissa lisärakentamisessa ei saa muuttaa rakennuksen mittasuhteisiin, julkisivumateriaaleihin ja tyyllisiin yksityiskohtiin perustuvia tunnuspiirteitä, joista on kuvaus inventointikortissa.

Inventointikohteiden luokittelu:

2005 / Luokka 1: Sorolantorni

Perusteet

Näköalapaikalla ja sen näkötorrirakennuksessa on nähty myös valtakunnallista merkittävyyttä, ja se on rakennuskohteena mukana Museoviraston esityksessä uusista valtakunnallisesti merkittävistä rakennetuista ympäristöistä.

Alkuperäisessä asussaan säilynyt betonirunkoinen rapattu näkötorri on maamme kahdesta funkistyyliin toteutetusta näkötorresta vanhempi.

Kirkkoharju on osa suomalaisen matkailun historiaa: näkötorripaikkana vuodesta 1882.

1.2 Koulutalo eli lukio

Kangasalan yhteiskoulu perustettiin 1921. Koulu toimi alkuun vuokralla Vanha-Petäjikön talossa ja Lepokodilla. Oma koulutalo valmistui 1925 rakennusmestari Heikki Tiitolan piirustusten mukaan. Syksyllä 1955 yhteiskoulu muuttui viisiluokkaisesta koulusta kahdeksanluokkaiseksi yliopistoon johtavaksi oppilaitokseksi. Yhteiskoulun kannatusyhdistys ry luovutti koulutalot ja tontin Kangasalan kunnalle 1972, toiminta yksityisenä kouluna päättyi keväällä 1973. Lukioluokista muodostettiin kunnan ylläpitämä erillinen lukio.¹⁴

Hirsirunkoista, tyyliltään klassistista puukoulua on laajennettu vuosien kuluessa kahdella siipiosalla siten, että uudisrakennukset peittävät osittain sen alun perin tiukan symmetriset julkisivut. Molemmat laajennukset suunnitteli Heikki Siikonen. Ensimmäinen otettiin käyttöön 1955, sitä korotettiin jo 1958, ja toinen osa valmistui 1960. Molemmat lisäsiivet ovat julkisivuiltaan rapattuja kivirakennuksia (betonirunko). Ilman välissä olevaa puurakennusta ne muodostaisivat rakentamisajankohdalle tyypillisen koulutalon, jossa kerroskorkeus on porrastettu sisätilojen ja maaston mukaisesti.

Vanhan puukoulun ulkoasua on muutettu myös ikkuna- ja ovi-aukkojen osalta. Eteläseinän sisäänkäynti on suljettu ja seinän alaosa vuorattu valkoisin julkisivulevyin. Nykyinen peltivuoraus on tehty 1977. Kivirakennusten julkisivut ovat säilyneet suuremmilta muutoskorjauksilta.

Lukio näkyy osittain alempana rinteessä kulkevalle Ruutanantielle. Koulun lähellä entisessä suojeluskunnan hevostallirakennuksessa (1930-luku) on nykyään Kangasalan Balettiopiston tilat. Etelässä Koulutiellä on kaksikerroksisten paritalojen ryhmä 1990-luvun lopulta. Koulun luoteispuolella mäenrinteessä on julkisivuiltaan yksinkertainen, ilmeisesti uudistettu, harjakattoinen puutalo. Sorolan kartanon entinen omistaja Axel Molin rakennutti "Metsäpirtin" asunnokseen 1920-luvulla. Rakennus vaihtoi omistajaa jo saman vuosikymmenen lopulla.

Vasemmalla 2. laajennusosa, keskellä puukoulu ja oikealla 1. laajennusosa.

Toimenpidesuositus

Kohteessa toteutettavien rakennustoimenpiteiden vaikutukset lähiympäristön taajamakuvaan ja eheyteen tulee arvioida ennen rakennus- tai purkulupaa koskevan päätöksen antamista.

Rakennuskompleksin tai sen osan suojelu on ratkaistava asemakaavoituksen yhteydessä.

Inventointikohteiden luokittelu:

2005 / luokka 1: koko koulurakennus

2009 / muutos: luokka 2 (rakennuksen arvot kestävät muutoksia)

Vasemmassa 1. laajennusosa, keskellä puukoulu ja oikealla 2. laajennusosa.

Perusteet

Vuonna 1921 perustetun yhteiskoulun rakennuksilla on paikallishistoriallista ja sivistyshistoriallista arvoa. Lukion rakennuskokonaisuus sinällään kuvastaa hyvin koulurakentamisessa käytettyjä perustyyppejä. Kokonaisuudelle ei kuitenkaan sen erikäisten osien myötä ole tullut erityisen painavia arkkitehtonisia tai rakennushistoriallisia lisäarvoja. Laajentaminen ja peruskorjaukset ovat puuttuneet voimakkaasti 1920-luvun puurakennuksen tyyllille ominaiseen julkisivujen symmetriaan. Kivirakennukset eivät muodosta omaa selkeää ja yhtenäistä kokonaisuutta, koska vanha osa on niiden välissä.

Rakennus suurella massallaan on vaikuttava, mutta sen vaikutus keskustan taajamakuvaan ei ole yhtä merkittävä kuin Kirkkoharjun koululla.

5.2

VESANIEMI – HUHMARI

Vesijärven pinta laski 1860-luvulla Vääksynjoen perkauksen myötä noin 1,3 metrillä.¹⁵ Rantaniityt ja pellot vapautuivat tulvista ja mm. Vesaniemen alue kuivui. Alueella on näkyvissä muinainen Vesijärven rantatörmää n. 200 m päässä nykyisestä rantaviivasta.¹⁶ Vesijärven pinta oli jo ennen Vääksyn perkausta laskenut noin 5 m – ensin Sarsan mullistuksessa 1604 ja toisen kerran vastarakennetun Kaivannon kanavan tukipaalujen pettäessä 1830.

Vesaniemen ja Huhmarin aluetta hyödynnettiin ensin pelto- ja metsämaana, mutta 1930-luvun loppuun mennessä oli pientaloja rakennettu kahden Vesijärven rantaan vievän tien ympäristöön sekä aivan rantaan. Vesaniemessä oli suojeluskunnan harjoittelukenttä paviljonkirakennuksineen (perustettu 1923).

Kiertotien katunäkymiä.

Kirkonkylän ensimmäinen, 1952 vahvistettu, rakennussuunnitelma ulottui myös Vesaniemen ja Huhmarin alueelle. Harjakattoisia tyyppitaloja nousi mm. nykyisen Kiertotien ympäristöön. Kahtena seuraavana vuosikymmenenä tehdyt kaavamuutokset kattoivat suurimman osan alueesta. Viimeksi rakentamiseen otettiin alavimmat maat Huhmarin alueen keskellä, Vesijärven vanhan rantatörmän alapuolella.

Alueen vanhimpia omakotitaloja on säilynyt Kiertotiellä. Insinööri Hakolan rakennuttama talo tien länsipäässä on 1930-luvulta, samoin kaksi urkutehtaan työntekijän puolitoistakerroksista asuintaloa hieman idempänä, keskustan eteläpuolella. Jyrkällä harjakatolla varustetut sydänmuurilliset puutalot asettuvat näkyvästi Kiertotien ja Kuohutien risteykseen. Talojen naapurissa on Veljekset Pulkkilan puusepänerstaan rakennus vuodelta 1951. Kiertotien itäpäässä on ryhmä jälleenrakennuskauden tyyppitaloja.

1930-luvun taloja Kiertotiellä. Oikeanpuoleisessa kuvassa 1960-70-luvun tyyliin matala omakotitalo Vesaniementieltä.

Vesaniemen ja Huhmarin omakotitaloalueen katunäkymät ovat vain paikoitellen yhtenäisiä, koska vaihtelu talotyypeissä, rakennusten sijoittumisessa tonteille ja piha-alueiden rakentamisessa on melko suurta. Yleisilmeeseen on vaikuttanut myös talojen laajennukset ja julkisivumuutokset. Asuintalot on sijoitettu tonteille enimmäkseen vaihtelevalla etäisyydellä katulinjasta, rakennuksissa on erikorkuisia ja erilaisella kattomuodolla varustettuja lauta-, tiili- ja rakennuslevyseinäisiä omakotitaloja. Vain rantatonteilla on piharakennuksia.

Paikoin vallitsevana talotyyppinä ovat 1960-70-luvun matalat pientalot, joissa asuntopiloihin on kytketty autotalli katoksen välityksellä tai kiinteästi. Aikakauden talot muodostavat myös alueen rakennustyyliään yhtenäisimmän osa-alueen Ukintien ja Urheiluntien suunnalle, lääkärin asuntotalon pohjoispuolelle.

Kiertotien omakotitaloja keskustan reunalla.

Toimenpidesuositus

Alueelle ei esitetä rakennuskohtaisia toimenpidesuosituksia. Asemakaavatyön yhteydessä tulee harkita rakentamisen ohjaamista osa-alueittain kohdennetuilla rakentamismääräyksillä tai rakentamistapaohjeilla. Alueen korjaus- ja täydennysrakentamisen ohjaus edellyttää tavoitteiden määrittelyä ja yleiskaavaselvitystä tarkemman inventoinnin.

Inventointikohteiden luokittelu:

2005 / luokka 2: Päivärinne ja Ranta-Aho

2009 / muutos luokka 3: Päivärinne ja Ranta-Aho

Perusteet

Vesaniemen ja Huhmarin pientaloalueen rakenteen vaihtelevuus, rakennuskannan erikäisyys ja rakennustavan epäyhtenäisyys ei anna perusteita osoittaa yleiskaavassa aluetason suojelutavoitteita.

Alueella on säilynyt vain muutamia rakennuksia palstoitussuunnitelman alkuajoilta. Sieltä puuttuu myös 1940- ja 50-lukujen pientaloalueille tyypillinen talotyyppien

yhtenäisyys ja talojen säännönmukainen sijoittelu katuun nähden. Edustavia 1960- ja 70-luvun taloryhmiä on pieninä ryhminä – ehkä tärkein Ukintien, Vesijärventien ja Urheilutien välisessä korttelissa, johon liittyy myös Ukintie 9 ja 11 omakotitalot (ks. liite 1 d).

Päivärinteen ja Ranta-Ahon inventoidut talot ovat tunnistettavasti 1930-luvun pientaloja, mutta kumpaakin rakennusta on huomattavasti laajennettu, tosin vanhaan tyyliin sovittaen. Talot sijaitsevat yhdellä Huhmarin pientaloalueen osa-alueista, joissa rakennettu ympäristö on kohtuullisen tasapainoinen ja useimpia taloja yhdistää mm. samankaltainen kattomuoto ja sijoittuminen tontille. Kiertotien talot ovat myös keskustan rakennettua reunaa ja maisemallisesti hyvin esillä.

Osa-alue 5: Keskustan palvelutoimintojen alue ja lähivirkistysalue

Kuohunharju (Pikkumarju) on Vesaniemen ja Huhmarin asuinalueen maisemallisena reunana etelässä liikekeskustan suunnalla.

Virastotalo (1938) on ensimmäinen Kangasalan kunnan rakennuttama kunnantalo. Rakennukseen tuli kunnan toimistojen lisäksi myös paloasema, joka näkyy rakennukseen liittyvänä korkeana torniosana.

Vanha terveystalo (vihreä rakennus) ja lääkärin asuntalo rajaavat Urheilutietä, terveyskeskussiiven (kuvassa etualalla) edessä on paikoitusalue.

Vanha terveystalo (B-rakennus) rakennettiin 1949-50 osittain ruotsalaisten kummikuntien tuella kunnan pääneuvolaksi ja kunnanlääkärin asunnoksi. Vanhaa osaa matalamman terveyskeskuksen (A-rakennus) rakentaminen liittyy talon valmistumisvuonna 1972 hyväksytyyn kansanterveyslakiin, jonka mukaan kunnissa tuli olla terveyskeskus, joka hoitaa kansanterveyslaissa määrätyt tehtävät ja järjestää palvelut. Terveyskeskuksen ja erillisen lääkärinasuntotalon (C-rakennus) suunnittelijana oli helsinkiläinen arkkitehtitoimisto Mikkola ja Lehtiluoto. Kun uusi terveyskeskus valmistui 1984 Herttualan pellolle, saneerattiin vanhat rakennukset kunnan toimistotiloiksi. Vuonna 1986 uusittiin A ja C – rakennusten sisätilat, vähäisempiä kunnostustöitä tehtiin myös B-rakennuksessa.

Valtion virastotalon rakentaminen käynnistyi erityisesti poliisin tilatarpeesta. Kunta tarjosi valtiolle tontin ja vuonna 1966 valtion seuraavan vuoden budjettiin otettiin

Kangasalan virastotalon rakennusmääräraha. Talvella 1967 virastotalon rakennustyöt aloitettiin, ja toukokuussa 1968 uusi talo voitiin ottaa käyttöön. Poliisin lisäksi sinne sijoitettiin posti, työasiamies ja verotoimisto. Senaatti-kiinteistöt myi virastotalon Kangasalan kunnalle vuonna 2007. Nykyään rakennuksessa toimii poliisi, posti, sosiaalitoimisto, ulosottoviranomainen ja koulutoimisto.

Valtion virastotalon yhdeltä sivulta avonainen sisäpiha on olennainen osa arkkitehtonista kokonaisuutta. Virastotalon kohdalla sijaitsi aikoinaan Kirkko-Aakkulan talouskeskus.

Kunnan 1. virastotalo

Keskusentän katsomo.

Kirkonkylän urheilukentän ns. keskusentän vihkiäiset pidettiin kesällä 1938. Arkkitehti A. Eräsen suunnittelema paviljonki eli katsomorakennus rakennettiin harjun puoleiselle sivulle. Rakennushanketta varten oli perustettu urheilukenttäyhtiö. Rahoitusta saatiin kunnalta ja valtiolta, loppurahoitus lainana ja talkootyönä. Maapohjan kenttää varten oli lahjoittanut Kansallispankki loppuvuodesta 1935. Tasanne harjun juurella vaati mittavat, liki 10 000 kuution, maansiirtotyöt alueen kunnostamiseksi.

Hiekkakenttä ja katsomorakennus ovat nykyään Kangasalan kunnan omistuksessa. Kenttä on koulujen liikuntapaikkana. Talvisin alueella on luistelurata.

Toimenpidesuositus

Pikkuharjun rakentamaton pohjoisrinne Kunnantiehen asti säilytetään lähivirkistysalueena samoin kuin keskuskenttä urheilupalvelujen alueena, sen suuruisena kuin kentän käyttötavan mukaan on tarpeellista. Pienen puukatsomon suojelutapa tulee ratkaista asemakaavalla.

Kunnan ja valtion virastotalot tulee merkitä kaavaan suojelumerkinnällä ja -määräyksellä.

Entisen terveystalon vanhimman osan sekä erillinen lääkärin asuntotalon säilyminen on suositeltavaa. Rakennukset liittyvät luoteessa sijaitsevaan 1960-luvun pientaloalueeseen.

Inventointikohteiden luokittelu:

2005 / luokka 1: Putero eli Virastotalo (KESKUSTA-alueetta)

2009 / luokka 1: Valtion virastotalo (KESKUSTA-alueetta)

2009 / luokka 3: Keskuskentän katsomo

Perusteet

Pikkuharjun rakentamaton rinne ja lakialue ovat liikekeskustan ja pientaloalueen välillä säilynyttä viherympäristöä, jonka länsi- ja pohjoisreunalla on hallintorakennuksia ja urheilupalvelujen alueena keskuskenttä, jonka sivuitse on suunniteltu ulkoilureittiä Kuohunharjulta edelleen Ukinkannaksen luonnonsuojelualueen suuntaan.

Keskuskentän katsomo on puisten penkkirakennelmien purkamisen myötä menettänyt käyttörakennukselle oleellisen rakennusosan. Rakennus on kuitenkin muulta osin entisellään ja rakennustyyppissään kohtuullisen iäkäs.

Keskustan hallintorakennukset ovat taajamakuvasuhteisesti merkittävässä asemassa Kuohunharjulta kirkolle vievän tien varressa, liikekeskustan reunalla. Vanhalla kunnantalolla (Putero) on erityistä paikallishistoriallista merkittävyyttä. Molemmat hallintorakennukset ovat säilyneet suuremmilta muutoksilta ja edustavat ulospäin hyvin rakentamisajankohtansa julkista rakentamista ja arkkitehtuuria. Valtion virastotalo on puhtaspiirteinen 1960-luvun teknistä rationalismia edustava rakennus, jonka arkkitehtoniseen kokonaisuuteen sisältyvä sisäpiha tuo vanhaa maantietä ympäröivään keskusta-alueeseen vaikuttavan ja edelleen kirkonkylissä melko poikkeuksellisen katuun rajautuvan tilaelementin.

Vanha terveyskeskus (terveystalo) sekä lääkärin asuntotalo edustavat 1950- ja 70-luvun keskusjohtoista laitosrakentamista. Lääkäriasuntojen matala, rinteeseen porrastettu tiilitalo kytkeytyy saman aikakauden matalaan tiili- ja puutaloryhmään Ukintien ja Urheilutien välisessä korttelissa.

5.3 PIKKOLA

Pikkolan asuin- ja palvelualue on rakentunut Kirkkojärven ja harjun väliselle peltoalueelle, jossa maat kuuluvat pieninä lohkoina Pikkolan, Tarpilan, Rekiälän ja Herttualan maarekisterikyliin. Vanhat tiet kuten Kangasalantie ja vanha Valkeakoskentie (Rekiäläntie-Finnentie-Rääkköläntie) noudattelevat monin paikoin kylien rajalinjoja.

Maisemarakenteen vaikutus näkyy alueen vanhimman pien- ja kerrostaloasutuksen nauhamaisena keskittymisenä harjun rinteitä kulkevan Kangasalantien sekä samansuuntaisen Katajatien varteen.

Kangasalan kirkonkylän ensimmäinen 1952 vahvistettu rakennussuunnitelma ulottui Pikkolaan. Tämän jälkeen on tehty useita kaavamuutoksia.

Setälän kaavassa maantien varren tontitus noudatti vanhaa asutusta, joka käsitti harjun rinteessä maatyöläisten, urkutehtaan työntekijöiden ja muiden ammattimiesten rakentamia puutaloja 1800-luvun loppupuolelta ja 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä; näistä on jäljellä enää kaksi Peippola ja Kuusisto. Kaavassa talonauhaa laajennettiin yhdellä tonttirivillä ylemmäksi rinteeseen ja kokoajatieksi suunniteltiin maantien suuntainen Katajatie. Tontitus jatkui maantien eteläpuolella, mutta siellä tie- ja tonttisuunnitelmat eivät ole toteutuneet kuin maantiehen rajautuvien tonttien osalta.

Kaavan laatimisen aikoihin alueella sijainneet maatalot ja maataloustyöväestön rakennukset ovat hävinneet lukuun ottamatta Vanha-Pikkolan päärakennusta päiväkodin pihalla sekä Herttualan Lauvalasta itsenäistyneen Yrttitarha-torpan nykyistä rakennuskantaa Rääkköläntien päässä, aivan valtatie reunassa. Samalla suunnalla, molemmin puolin valtatie on vaatimaton pienasutus 1900-luvun alkupuolelta (Rno:t 1:6 ja 3:36).

Setälän kaavan toteutuminen näkyy Katajatien ja Kangasalantien varressa puolitoistakerroksisina tyyppitaloina, joita on pieninä ryhminä tai yksittäin uudemman rakennuskannan lomassa, mutta mitään yhtenäistä ns. rintamamiestaloaluetta ei ole - Pikonkankaalle rakentunut 1950-luvun pientaloalue jää selvitysalueen ulkopuolelle. Pikkolassa omakotirakentaminen pääsi kunnolla käyntiin 1960-luvulla, ja tältä ajalta on hyvänä esimerkkinä Kiuruntien asutus. Keskustan suunnalla harjun rinteelle nousi myös 2-3 kerroksisia lamellitaloja, joista ainakin As. Oy. Kangasalan Harjunrinne on rakennusmestari Heikki Siikosen suunnittelema. Kerrostalo rakennettiin opettaja-asunnoiksi 1950-60-luvun taitteessa.

Osa-alue 6: Katajatien pientalot

Katajatie on lähes 2 km pituinen vanhan maantien suuntainen asumista kokoava tie, joka idässä alkaa äskettäin puretun Tarpilan koulun luota ja päättyy lännessä Pikonkankaalle.

Katajatie on merkitty vuoden 1952 rakennussuunnitelmaan (edelleen osittain voimassa oleva), jolla maantietä reunustavaa omakotiasutusta laajennettiin yhdellä tonttirivillä ylemmäksi rinteeseen. Maantien varressa olleet vanhat talot korvautuivat 1950-luvun lopulta lähtien uusilla omakotitaloilla. Uudis- ja täydennysrakentaminen on jatkunut näihin päiviin saakka.

Katajatie 47-61 on edustava ryhmä melko kookkaita 1960- ja 70-luvun alun omakotitaloja. Rivi ei ole täysin yhtenäinen vaan yhdelle rakentamattomalle tontille on tullut edellisistä julkisivumateriaaleiltaan sekä tyyliltään poikkeava uudistalo.

Talot ovat tummansävyisiä tiilitaloja. Kattomuotona on joko loiva harja koteloiduin päätykolmioin, tasakatto tai loiva pulpetti. Julkisivuissa on käytetty enimmäkseen tummaa tai eri sävyistä punatiiltä sekä ruskeaksi maalattua lautapaneelia. Ikkunat muodostavat laajapintaisia ikkunauhoja tai kulmauksia. Kokonaisuutta elävöittävät tehostevärein (sininen tai punainen) maalatut yksityiskohtat ikkunoissa, ovissa tai lautapaneeliseinissä. Rinnetalot ovat pohjaltaan suorakaiteen tai neliön muotoisia ja niissä on sisäänvedetty alakerros. Yhdessä tasanteelle rakennetussa talossa pohja on

monimuotoisempi. Rakennuksiin ei ole tehty merkittäviä alkuperäistä ilmettä muuttavia korjauksia.

Tontit on pengerretty ja talot ovat selvästi tietä korkeammalla, mutta vaihtelevalla etäisyydellä tiestä.

Katajatie 57

Katajätien asutusta.

Talojen piirustuksia on teetetty insinööritoimistoissa ja arkkitehtitoimistoissa, esimerkkinä arkkitehtitoimisto Matti Kotakorven suunnittelema tasakattoinen rinnetalo (Katajatie 57). Rakennuksessa on käytetty Dominojärjestelmän elementtejä. Kadunpuoleinen julkisivu on kaksikerroksinen, alakerros sisäänvedetty. Koko yläkerran julkisivu on parvekettä, jonka suojakaide on verhoiltu akryylilevyin. Ulkoseinissä on tumma vaakapaneeli.

Toimenpidesuosituksukset

Rinnetaloryhmän ympäristöllisten arvojen säilymistä ohjataan rakentamismääräyksillä.

Korjausrakentamisessa ja mahdollisessa lisärakentamisessa ei saa muuttaa rakennusten mittasuhteisiin, julkisivumateriaaleihin ja tyyllisiin yksityiskohtiin perustuvia tunnuspiirteitä, joista on kuvaus rakennusinventointikortilla.

Täydennysrakentaminen tulee sovittaa olemassa olevaan rakennustapaan rakennusten sijoittelun, rakennuskorkeuden sekä kattomuodon ja massoittelemalla osalta.

Perusteet

Kohdealueen omakotitalot ovat säilyneet hyvin, ja kokonaisuutena ne edustavat monipuolisesti 1960- ja 70-luvun omakotitalorakentamiselle tunnusomaisia piirteitä.

Osa-alue 7: Lamellitalot

Katajatiellä ja Tarpilankujalla sijaitsevat rakennuskohteet ovat harjutaajaman rinneasutusta. Rakentaminen on sovitettu maastoon kerrosalaa porrastamalla.

Katajatie 63

Katajatie 65

Tarpilankuja 6

Asunto Oy Lukonrinteen taloissa (Katajatie 63-65) rakennustapa on tuottanut kaksi hieman erinäköistä, mutta hyvin virtaviivaista julkisivua. Molemmissa ullakkovyöhykkeen tumma riippuva verhous on olennainen osa vaakalinjaista sommittelua. Rivitalossa porrastusta on tuotu myös julkisivuihin.

Lukonrinteen lamellitalot on rakennettu asuntokortteleihin, jotka muodostettiin vuonna 1959 luonnonpuistoalueelle arkkitehti Heimo Kautosen suunnittelemana

rakennussuunnitelman muutoksella (ilm. kv 19.7.1963). Samassa yhteydessä Katajatietä jatkettiin kirkolle päin. Vuonna 1963 valmistuneet talot suunnitteli arkkitehti Olavi Suvitie ja rakensi Rakennusliike Aaro Havia Oy.

Taloihin on tehty julkisivuremontti parisen vuotta sitten (2007-08). Rakennusten tyyli pyrittiin säilyttämään. Eteläseinän ikkunat uusittiin. Ikkunoiden kokonaisala säilyi ennallaan, mutta jako muuttui hieman (tuuletusikkuna). Julkisivuissa uusittiin pintamateriaaleja mm. autotalliin oviin profiilipeltinen verhous entisen puisen tilalle ja seinien minerit-verhouslevyt korvattiin Steni-rakennuslevyillä (lasikuituvahvistettu polymeeribetonilevy akryylipinnalla).

Tarpilankujalla sijaitseva kerrostalo on rakennusmestari Heikki Siikosen suunnittelema. Entinen opettajien asuntola valmistui n. 1960 ja kuului muutamia vuosia aikaisemmin valmistuneen jatkokoulun rakennuskokonaisuuteen. Koulurakennus on äskettäin purettu ja nykyään asuntotalon ympäristöllinen konteksti löytyy Kirkkoharjun rinteeseen muista matalista harjunsuuntaisista lamellitaloista.

Rakennus saneerattiin 1999-2000. Remontti pyrittiin tekemään mahdollisimman vähillä muutoksilla. Ensimmäistä kertaa tehtiin eteläsivun sisäänkäyntien ja yläkerroksen parvekkeiden metallirunkoiset ja peltikattoiset katokset. Ikkunat kunnostettiin, mutta hieman myöhemmin uusittiin eteläsivulta.

Toimenpidesuosituks

Ennen kaikkea lamellitaloryhmän ympäristölliset arvot tulee ottaa huomioon harjun etelärinteeseen maankäytönsuunnittelussa ja rakennustoiminnassa.

Korjausrakentamisessa ja mahdollisessa lisärakentamisessa ei saa muuttaa rakennusten mittasuhteisiin, julkisivumateriaaleihin ja tyyllisiin yksityiskohtiin perustuvia tunnuspiirteitä, joista on kuvaus inventointikortissa.

Inventointikohteiden luokittelu:

2009 / luokka 2: Lamellitalot

Perusteet

Lamellitalot ovat luontevasti maisemarakenteeseen sovitettu rakennusryhmä harjun suuntaisessa nauhataajamassa. Rakennukset ovat säilyneet melko hyvin. Ikkunoihin ja pintamateriaaleihin tehdyistä muutokorjauksista huolimatta etenkin Lukonrinteen rakennuspari on edustava esimerkki 1960-luvun asuntosuunnittelusta ja rinnetaloratkaisuista. Lisäksi talot ovat taajaman ensimmäisiä betonielementtirunkoisia asuntotaloja.

Edellisistä hieman erillään olevan Asunto Oy Kangasalan Harjunrinteen talossa rakennustapa ja julkisivusommittelu palautuu enemmänkin 1950-luvulle. Julkisivuissa sisäänkäynnit ja parvekkeet ovat rungon ulkopuolella. Asuntotalo on säilyttänyt alkuperäisen ilmeensä vaikka etenkin eteläsivulla on näkyvissä myös korjausten tuomaa kerroksisuutta.

Osa-alue 8: Kiuruntie-Katajatie pientaloalue

Kiuruntie on alueen nauharakenteesta poikkeava lenkkikatu, joka toteuttaa tältä osin alueen ensimmäistä, arkkitehti Salme Setälän laatimaa rakennuskaavaa vuodelta 1952. Omakotitaloasutus on pääasiassa 1950-, 60- ja 70-luvuilta.

Näkymä Katajatieltä pohjoiseen.

Talo Kiuruntiellä.

Uusin koko aluetta koskeva asemakaava on vuodelta 2004 (481_20040607). Kaavan tarkoituksena on luoda mahdollisuus alueen ja rakennuskannan ominaispiirteiden säilyttämiselle peruskorjaamisen, laajentamisen tai ympäristöön soveltuvan uudisrakentamisen kautta. Kohdealueen korttelit ovat kaavassa AO/s -merkinnällä. Tonttikoot ovat säilyneet ennallaan, rakennusala on merkitty siten, että olemassa oleva rakennuskanta jää sen sisälle, useimmissa tapauksissa vanha rakennus on jonkin ulkoseinän osalta kiinni rakennusalueella. Rakennusten suurin sallittu kerrosluku vastaa olemassa olevaa rakennuskantaa. Tonteille varattu enimmäiskerrosala on kahta tonttia lukuun ottamatta 300 m², mikä antaa useimmilla tonteilla mahdollisuuden melko mittavaan laajennukseen tai uudisrakennukseen. Uudisrakennusten sallituksi kattokaltevuudeksi on osoitettu 1:3 ja 1:5. Alueen viherympäristön rakentamista on ohjattu osoittamalla tonttien kadun puoleiselle eduspihalle istutettavan alueen osa.

Pientaloaluetta luonnehtii pohjoiseen nouseva rinne, joka jyrkkenee voimakkaasti metsään rajautuvilla tonteille. Asuinalue on yleisilmeeltään väljä, koska tontit ovat suuria, koon vaihdellessa reilusta 1000 yli 2000 neliöön. Harjuympäristössä luontaisesti kasvava mäntypuusto muodostaa pihoihin lehtipuustoa korkeamman ylätasoa. Raja-aitoina on leikattuja pensasaitoja. Piha-alueiden viheralueet ovat rakennuksia hallitsevammassa asemassa.

Alueen talot ovat rakentuneet eri vuosikymmeninä, mutta kokonaisilme on 1960-70-lukua: rakentaminen on matalaa, maastoutuvaa, asemakaava perustuu lenkkikatuun ja taloissa heijastuu ajankohdan moduuliajattelu. – Kangasalan Ranta-Koivistossa vuonna 1972 järjestetyillä asuntomessuilla oli esillä pääasiassa talotuottajien tyyppiratkaisuja, matalia, tasakattoisia ja moduulimitoitettuja pientaloja.

Kiuruntiella on tasa-, pulpetti- tai loivalla harjakatolla varustettuja pientaloja, poikkeuksena yksi aumakattoinen tiilitalo. Rapatuissa taloissa on avoräystäät. Ylärinteessä on taloja, joissa rinteeseen leikkauksen sijaan on käytetty rinneratkaisua ja tehty korkea betoniseinäinen alakerta, jolloin tielle päin avautuu kaksikerroksinen julkisivu. Julkisivuissa tiili, rappaus tai vaakapaneeli on yleinen, mutta tavallista on myös useamman julkisivumateriaalin käyttö ajan kokeilevaan henkeen.

Kiuruntien pohjoisrinnettä.

Rakennukset ovat säilyneet kohtuullisen hyvin ja paikoin taloista syntyy yhtenäistä julkisivua tien suuntaan. Kokonaisuudesta selvästi irralliseksi jäävät muutamat korkeammat harjakattoiset talot.

1960- ja 70-luvun pientaloalueet kestävät pientä muutosta hieman paremmin kuin esim. rintamamiestaloalueet, koska ajan rakentaminen oli monimuotoisempaa; talot olivat vähintään aukotuksen, julkisivumateriaalien tai niiden sommittelun suhteen yksilöllisiä, lisäksi taloja ei sijoitettu näkyvästi samaan riviin lähelle kadunreunaa vaan keskeemmälle tontille, jolloin eduspihan kasvillisuus osaltaan loi alueille tilallista vaihtelua.

Toimenpidesuositus

Rinnetaloalueen ympäristöllisten arvojen säilyttämistä ohjataan rakentamismääräyksillä.

Täydennysrakentaminen tulee sovittaa olemassa olevaan rakennustapaan rakennusten sijoittelun, rakennuskorkeuden sekä kattomuodon ja massoittelun osalta.

Korjausrakentamisessa ja mahdollisessa lisärakentamisessa ei saa muuttaa rakennusten mittasuhteisiin, julkisivumateriaaleihin ja tyyllisiin yksityiskohtiin perustuvia tunnuspiirteitä. Erityisesti tulee välttää olemassa olevalle rakennuskannalle vierasta yksityiskohtaista koristelua, ikkunoiden vahvoja vuorilaudoituksia taikka seinäpintojen jäsentämistä listoin.

Perusteet

Kohdealueen tiestö ja tontitus noudattaa ensimmäistä rakennussuunnitelmaa (1952). Kokonaisuutena alue edustaa monipuolisesti 1960- ja 70-luvun pientalorakentamiselle tunnusomaisia piirteitä.

Osa-alue 9: Pikkolan palvelutoimintojen alue

Kangasalan kunta osti Pikkolan maanviljelys- ja puutarhatilan 1970-luvun alussa, ja hieman myöhemmin myös tilasta erotetun 2 ha:n omakotitontin. Saman vuosikymmenen aikana Pikkolan peltoalueelle rakentui tiivis omakotialue, vanhustentalot (1974-77, arkkitehtitoimisto Vahtera ja Heino, Tre), päiväkoti ja peruskoulun yläaste.

Pikkolan päiväkoti Riihikuja 5:ssä on 1970-luvun jälkipuoliskolta. Päiväkotipalvelut laajenivat 1990-luvulla, kun Kangasalan kunta kunnosti entisen Pikkolan maatilán päärakennuksen kunnalliseen esiopetus- ja päiväkotitoimintaan sekä Kangasalan opiston tiloiksi; samalta ajalta on myös viimeinen kaavamuuotos (358_19960304). Vanha-Pikkolan (Riihikuja 3) viereen valmistui Omenatarhan päiväkoti (Riihikuja 1) vuonna 2005.

Päiväkotialue on kokonaisuutena tasapainoinen. Vanha puurakennus on puurakentamista edustavan uudisrakennuksen ja puuaitojen rajaaman piha-alueen keskellä, pitkä eteläseinä muodostaa sisääntulosuuntaan yhtenäisen julkisivun.

Vanha-Pikkolan asuinrakennus eli nykyinen Omppula.

Vanha-Pikkola oli alun perin Yli-Tarpilan muonamiehen asuntona ja rakennettu ehkä 1890-luvulla. Pikkolan isäntä osti sen 1920-luvulla, ja vuoteen 1954 mennessä talo oli laajennettu nykyiseen kokoonsa.¹⁷ Rakennuksen ikkunat on uusittu kuusiruutuisina 2000-luvulla. Pitkässä ja ainakin vanhimmilta osin hirsirunkoisessa rakennuksessa on harjakatto, betoniperustus ja yhtenäinen peiterimavuoraus. Umpikuistit ovat erikokoiset, pienempää somistavat puupylväät.

Päiväkotirakennusten eteläpuolella Kirkkojärveen suuntaan viettävällä rinteellä on suurikokoinen Pikkolan koulu, joka valmistui kunnan peruskoulun yläasteeksi 1973-75, suunnittelijana helsinkiläinen arkkitehtitoimisto Into Pyykkö ky. Koulun vieressä on samaan tyyliin rakennettu liikuntahalli ja lämpökeskus.

Pikkolan koulurakennus edustaa 1970-luvun rationalistista, muotojen käytöltä pidättyväistä, mutta värimaailmaltaan vahvaa arkkitehtuuria. Syvärunkoinen koulu eroaa myös huonejaon osalta aikaisempien vuosikymmenten käytäväkouluista. Peruskoulu-uudistus muutti 1970-luvulla koulurakennuksen toiminnallista ilmettä. Tällöin alettiin rakentaa joustavuuden ja muunneltavuuden vaatimuksesta ns. hallikouluja. Koulujen teollinen ja modulaarinen rakennustapa salli tilojen ja rakenteiden joustavan muunneltavuuden.¹⁸

Alueelle on omenapuita muistona Pikkolan puutarhatilan laajasta omenapuuviljelmästä.

Pikkolan koulu.

Toimenpidesuositus

Vanha-Pikkolan eli Omppulan säilyminen on toivottavaa. Mahdollinen suojelutapa voidaan ratkaista asemakaavassa.

Pikkolan palvelutoimintojen alueella tapahtuvassa täydennys- ja korjausrakentamisessa tulee ottaa huomioon eri-ikäistä rakennettua ympäristöä hallitseva 1970-luvun arkkitehtuuri. Pikkolan keskushallipohjaisen koulurakennuksen arkkitehtuurin säilyttämisen ohjauskeinoja on aiheellista tarkastella asemakaavoituksen yhteydessä.

Inventointikohteiden luokittelu:

2009/ Luokka 3: Vanha-Pikkola

Perusteet

Päiväkotialue on hyvä esimerkki vanhan rakennuskannan hyödyntämisestä osana uudisrakennuskompleksia; puurakennukselle tuli ympäristöllistä arvoa uuden rakennetun kokonaisuuden osana. Erityistä arvoa kohteella on myös siinä mielessä, että kyseessä on lapsille tarkoitettu toimintaympäristö.

Pikkolan palvelutoimintojen laaja ja maisematilana avoin rakennettu ympäristö on rakenteeltaan selkeä vaikka se koostuu itsenäisiä piha-alueita muodostavista, eri-ikäisistä rakennusryhmistä. Osakokonaisuuksista vaikuttavin on Pikkolan koulurakennusten ryhmä, joka on hyvin säilynyt esimerkki yhdestä vaiheesta koulurakentamisen historiassa.

Yksittäiskohteet

Peippola, Kuusela ja Yrttitarha

Peippola ja Kuusela ovat hirsirunkoisia, lautavuorattuja pientaloja. Kuuselan asuintalo ja piharakennus valmistuivat 1910-luvun lopulla. Peippola rakennettiin 1920- ja 30-luvulla, rakennukseen liittyy pieni lisäsiipi.

Peippola on jäänyt muista pientaloista erilleen asuinkerrostalojen korttelialueella. Naapuritontilta on äskettäin purettu puutalo ja Tarpilan koulu.

Kuuselan talo on Kangasalantien varrella, eri-ikäisistä pientaloista muodostuvan nauhamaisen pientaloasutuksen keskellä. Tontti erotettiin 1910-luvulla lähellä sijainneen Rekiälän kantatilan maista talon tyttärelle. Asuinrakennus on taitekattoinen, lautavuorattu hirsitalo. Pihapiirissä on lisäksi samanikäinen hirsijä lautarunkoinen talousrakennus. Naapuritontilla on 1930-luvun talo.

Peippolan puutalo rinteessä. Oikeanpuoleisessa kuvassa on Kuuselan asuinrakennus (kuv. Pauliina Tiusanen).

Yrittitarhan talo Rääkköläntiellä.

Lauvalan entisen torpan paikalla on 1930 valmistunut, 1950- ja 60-luvuilla laajennettu asuinrakennus sekä maalaistaloon kuuluvia talous- ja varastorakennuksia.¹⁹ Rakennukset ovat kahta tilaa. Yrittitarhan tilalla sijaitsee asuintalo ja hirsirunkoinen n. 1910-luvulla rakennettu vilja-aitta. Muut rakennukset eli saunana ja karjakon asuntona ollut piharakennus, 1930-luvun tiilinen karjarakennus sekä pieni lato ovat toista tilaa.

Toimenpidesuositus ja perusteet

Kirkonkylän harvat 1900-luvun alun pientalot ovat voimakkaasti uudisrakennetun taajaman vanhaa rakennuskantaa ja sellaisina tärkeitä fragmentteja aikaisemmasta puutalojen luonnehtimasta kirkonkylästä. Inventoiduista rakennuksista ympäristöllistä ja rakennushistoriallista arvoa on etenkin Kuuselan yhtenäisellä pihapiirillä vanhaan Rekiälän yksinäistaloon historiallisesti liittyvänä rakennuskohteena. Nykyiset asemakaavamääräykset mahdollistavat Kuuselan puutalon säilymisen.

Peippolan talo sijaitsee urkutehtaalle nousevassa mäessä, mutta ei yksittäisenä puutalona ole urkutehtaan ja koulujen muodostaman rakennetun kokonaisuuden kannalta erityisen merkittävä ympäristöllinen lisäarvo. Alueelle on vuoden 2008 alussa valmistunut asemakaavaehdotus (nro 579), jossa mm. Peippolan tontti on varattu kerrostalorakentamiselle.

Lahdentien vieressä ns. Rääkkölän raitilla sijaitseva Yrittitarha edustaa 1900-luvun alkupuolen maatarakentamista. Maatalolle ominainen talousmaisema on hävinnyt viereen tulleen valtatie sekä rivi- ja omakotiasutuksen myötä. Rääkkölän raittia on muuttanut myös vanhojen rakennusten purkamisen.

Inventointikohteiden luokittelu:

2005 / luokka 2: Peippola ja Kuusela

2009 / muutos luokka 3: Peippola

2009/ luokka 3: Yrittitarha

6 LÄHTEET

Arkistot

Jyväskylän yliopisto (verkkopalvelut)
1600-luvun maakirjakartat

Kunnan arkisto

Kunnan omistamia rakennuksia koskevat asiakirjat ja piirustukset
Rakennusluvat, asemakaavat
Rakennusinventointikortit 2004-2005. Pauliina Tiusanen.

Kansallisarkisto / verkkopalvelut

Senaatin kartasto, 1912. Lehdet XIX-XX: 24-25 [Tampere].
Mittakaava 1:42000.

Kirjallisuus

Anttila, Olavi, 1987. 110 vuotta kehityksen ja kasvun vuotta. Kangasalan historia III.

Heiliö, Tauno, 1957. Kotiseutuni Kangasalla - kotiseutuoppia Kangasalan kansakouluille.

Kangasalan osayleiskaava 2030. Raportti 3. Lähtötiedot. Kangasalan kunta. Ympäristöpalvelukeskus. Kaavoitus. 13.5.2008

Raportti 1. Rakennuskulttuuri

Raportti 2. Tavoitteet

Kangasalan kirkon seutu vuosisadan vaihteesta 1950-luvulle. Kangasala-Seura ry. 1992. Toim. Raine Raitio.

Kangasalan keskustan rakennusinventointi, 2005. Pauliina Tiusanen.

Kangasalan rakennusinventointi, 1978. Markku Lahtinen.

Kesäpäivä Kangasalla. Entisaikojen Kangasala taiteilijoiden, valokuvaajien ja matkailijoiden silmin. Kangasala-Seura ry. 1997. Toim. Raine Raitio.

Längelmäveden seudun historia I. Kangasalan historia I. Forssa 1949.

Längelmäveden seudun historia II. Kangasalan historia II. Hämeenlinna 1954.

Mäntylä, Jorma, 2004. Sarsan maisema mullistui yhdessä yössä. – Tiede-lehti 2004.

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet. Tampereen seutukaavaliitto. 1990.

Pirkanmaan maakuntakaava osa 1. Kaavaselostuksen liiteosa.

[http://www.pirkanmaa.fi/suomi/maakaava/laadinta/maisema-
alueet_kulttuuriymparistot.pdf](http://www.pirkanmaa.fi/suomi/maakaava/laadinta/maisema-alueet_kulttuuriymparistot.pdf)

Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Helsinki 1993. Museovirasto, Ympäristöministeriö.

Suomen yksityisten oppikoulujen digitaalinen matrikkeli. © Jari Salminen ja Yksityiskoulujen Liitto 2005

<http://www.yksityiskoulut.fi/matrikkeli/kangasalan.htm>

Tampereen seudun taajamageologinen kartoitus- ja kehittämishanke (TAATA)

<http://projects.gtk.fi/TAATA/index.html>

Tarkemmat lähdetiedot rakennusinventointikorteilla: Tiusanen, 2005 ja Ahola, 2009.

LIITEKARTAT

1. Kartat a-d

2. Kohdekartta

3. Teemakartta: Rakennettu ympäristö 1900-luvun alkupuolella; nykypäiviin säilyneet rakennukset

Viitteet

-
- ¹ Pauliina Tiusanen Rakennuskulttuurityö Kivikenkä
  - ² Kangasalan historia I, 394
  - ³ Kangasalan hautausmaainventointi, 8
  - ⁴ Raitio, 42
  - ⁵ Anttila, 651
  - ⁶ <http://www.kangasalaseura.net/fin/historia/>
  - ⁷ Anttila, 652
  - ⁸ Rautio, liitekartta
  - ⁹ Heiliö
  - ¹⁰ Raitio, 24
  - ¹¹ Maakirjakartta 1635
  - ¹² Raitio, 8: kesäkärajillä mainitaan lautamies Lasse Tarpila
  - ¹³ Rautio, 43
  - ¹⁴ Anttila, 666
  - ¹⁵ Anttila, 360
  - ¹⁶ Kangasalan maaperä
<http://projects.gtk.fi/TAATA/kartoitus/Maaperatutkimukset/Kangasala/>
  - ¹⁷ Raitio, 27
  - ¹⁸ <http://www.edu.fi/projektit/tammi/kerrokouluustasi/rakennus/kouluarkkitehtuuri.html>
  - ¹⁹ Raitio, 25; Jenni Joensuu-Partanen 3.11.2009